

ధర్మము

విచారణ

ఆర్య కథాలహరి-6

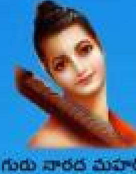

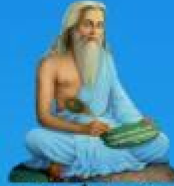
సదాశివ సమారంభాం

గురు దక్షిణామూర్తి

గురు వేదవ్యాస మహర్షి

గురు శుక మహర్షి

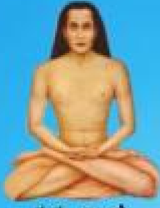

గురు నారద మహర్షి

గురు వాల్మీకి మహర్షి

గురు శ్రీకృష్ణ

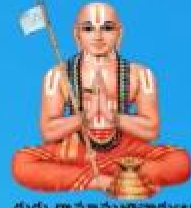
శంకరాచార్య మధ్యమాం

గురు దత్తాత్రేయ

గురు బాబాజీ

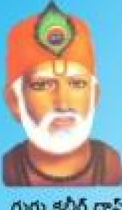

గురు గౌతమ బుద్ధ

గురు ఆదిశంకరాచార్య

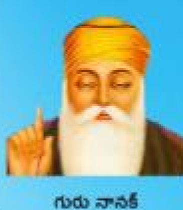

గురు రామానుజాచార్యులు

గురు జ్ఞానేశ్వర్

గురు రవిదాస్

గురు కబీర్ దాస్

గురు చైతన్య మహా ప్రభువు

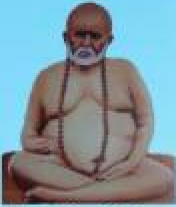

గురు నానక్

గురు రాఘవేంద్ర స్వామి

గురు వీరబ్రహ్మేంద్ర స్వామి

యోగి వేమన

అస్మదాచార్య పర్యంతాం

గురు త్రైలింగ స్వామి

గురు లాహిరి మహాశయ

గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి

గురు వివేకానంద

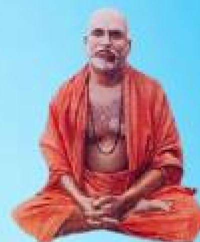

గురు సాయి బాబా

గురు అరబిందో

గురు రమణ మహర్షి

గురు యోగానంద

గురు భక్తివేదాంత ప్రభుపాద

గురు మళయాళస్వామి

గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి

గురు చంద్రశేఖర పరమాచార్య

వందే గురుపరంపరాం..

నన్ను "నేను" తెలుసుకోవటానికి

నన్ను "నేను" మార్చుకోవటానికి

"నేను" గా ఉండటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంధాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంధాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంధాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంధాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకి దాదాపు **5000** పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా http://www.new.dli.ernet.in), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(https://archive.org), గూగుల్ వెబ్ సైట్(https://www.google.co.in), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(http://www.microsoft.com) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంధాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటే, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంధాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంధాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: http://www.new.dli.ernet.in లేక http://www.dli.ernet.in
2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: http://www.sairealattitudemanagement.org
3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement
4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంధ వీడియోలు: https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంధపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2020050016366

SaiRealAttitudeManagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

* సర్వం శ్రీ సాయినాధ పాద సమర్పణమస్తు *

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

http://www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India: Inc ×

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with
CMU, IIIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home | Vision | Mission | Goals | Benefits | Content Selection | Current Status | People | Funding | Copyright Policy | FAQ | RFP

Books Journals
Newspapers
Palm-Leaves (Manuscripts)

Title: Ramayanam
Author:
Year: to
Subject: Any Subject
Language: Telugu
Scanning Centre: Any Centre
Clear | Search

Presentations and Report
Statistics Report
Status Report
Feedback | Suggestions |
Problems | Missing links or Books

Click here for PDF collection
DLI MIRROR at IUCAA Data Center PUNE

DLI

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

Click Here to know More about DLI New!

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
• Rashtrapati Bhavan • CMU-Books • Sanskrit • TTD,Tirupathi • Kerala Sahitya Akademi	• INSA	• Times of India • Indian Express • The Hindu • Deccan Herald • Eenadu • Vaartha	• Tamil Heritage Foundation • AnnaUniversity NEW!

Title Beginning with.

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

Author's Last Name

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

Year

1850-1900	1901-1910	1911-1920	1921-1930	1931-1940	1941-1950	1951-

Subject

Astrophysics	Biology	Chemistry	Education	Law	Mathematics	Mythology	Religion	For more subjects...

Language

Sanskrit	English	Bengali	Hindi	Kannada	Marathi	Tamil	Telugu	Urdu

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

"దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం" అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్న్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని ఝళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ, సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజా పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్ఛాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నిటి కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన 'ఇచ్ఛ' (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. "నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది" అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

ఆర్యకథాలహరి.

ఆఱవ భాగము.

గ్రంథకర్త:

టి. వి. నరసింగరావు, బి.ఎ., యల్.టి.,

డిప్యూటీ ఇన్స్పెక్టర్ ఆఫ్ స్కూల్సు,

వరంగల్ రేంజి.

ప్రకాశకులు

రామా అండ్ కో.,

విద్యావిషయిక ప్రచారకులు:

[illegible]

[illegible]] [వెల 0—4—0

విషయసూచిక.

—:o:—

ఆర్యకథాలహరి.

ఆరవభాగము.

1. సాధ్వీవిజయము.

మద్ర దేశాధీశ్వరుండగు నశ్వపతి, సంతానార్థియై సావిత్రీ మహాదేవింగూర్చి తపంబుఁజేయ, నద్దేవి వరప్రసాదంబున నానృపాలునకు మాళవియను ధర్మపత్నియందొక పుత్రిక జనించెను. తల్లిదండ్రులా పుత్రికకు సావిత్రి యను పేరు పెట్టిరి సావిత్రి దినదిన ప్రవర్ధమానయై సౌందర్యగుణంబున సురకాంతలకు మించియుండెను. కాలక్రమమున సావిత్రి సంప్రాప్త యౌవనయై యుండుటఁజూచి, యక్కన్నియను తగిన వరున కొసంగవలయునని తలంచి యుండఁగా, నశ్వపతికడ కొకనాఁడు నారదమునీంద్రుం డరుదెంచి, సాళ్వపతియైన ద్యుమత్సేనుని తనయుఁడగు సత్యవంతుని గుణగణంబులఁగూర్చి చెప్పెను. నారదుని మాటలు సావిత్రివిని, నాటినుండియుఁ దన చిత్తము సత్యవంతునిపై నిలిపెను. కాని సిగ్గుచే నెవ్వరికిని దెలుపకయుండెను.

ఇట్లుండ మఱియొక సమయమున నారదుండు మద్రేశ్వరునికడ కరుదెంచి, యాతనిచేఁ బూజలంది, సుఖాసీనుండై

యున్న సమయమున, నచ్చటికి సావిత్రి వచ్చెను. నారదుండు రాజేంద్రునిఁజూచి, "యుక్తవయస్కురాలయిన సావిత్రికిఁకను పరిణయము సేయలేదే" మని యడిగెను. అప్పు డశ్వపతి-కుమారిం జూచి "అమ్మాయీ! నీకు వివాహకాలము సమీపించినది. కావున నీగుణరూపవృత్తములకుఁ దగిన పతిని నీవే పేర్కొను" మనెను. సావిత్రి యందుల కొక్కింత సిగ్గుపడి-తండ్రితో "నాచిత్తము సాళ్వపతి తనయుండగు సత్యవంతునిపైఁ జిక్కియున్నది. సాళ్వరాజిప్పుడు రాజ్యముఁ గోలుపోయి, యంధుఁడై భార్యాపుత్ర సహితంబుగ నరణ్యమున నున్నవాఁడు," అని పలికెను. సత్యవంతుని గుణాదులంగూర్చి మద్రపతి నారదు నడిగెను. నారదుం డిట్లనెను. "రాజేంద్రా! సకల సుగుణములును, బలపరాక్రమ ధైర్యసాహసంబులును సత్యవంతునియందు మూర్తీభవించియుండె ననుట కావంతయు సందియము లేదు కాని, యొక్క విషయము మాత్రము నీకుఁ జెప్పక తప్పదయ్యెను. వివాహమైనయొక సంవత్సరమునకాతఁడు మరణించును."

నారదుని వాక్యములు వినినంతనే యశ్వపతి కేమియుఁ దోచక "సావిత్రీ! తల్లీ! ఇమ్మునీంద్రుఁడు సత్యముఁ బలికినాఁడు. అట్టివాని నేల కోరెదవు? ఇంకొకని వరింపు" మనిన-సావిత్రి యిట్లనెను. "మనోవాక్కాయములను మూఁడింటియందును నంతఃకరణము ప్రధానము. మనంబునఁ గోరిన

భర్తను మాని మఱియొకని వరించుట ధర్మము కాదు"- నారదుఁడు మద్రపతి నవలోకించి "రాజేంద్రా! నీపుత్రిక చిత్త మింక మరలదు. కావున నీవు నా సత్యవంతునకే యొసంగి వివాహము సేయుము. ఈమె సుకృతంబున నాతఁడు దీర్ఘాయుష్మంతుఁడగుఁ గాక!" యని పలికి యరిగెను.

తరువాత నశ్వపతి-సకల పురోహితామాత్య బృంద సమేతుఁడై, సావిత్రిం దోడుకొని, సాళ్వపతియున్న యరణ్యాంబున కరిగి, యతనిచేఁ బూజితుఁడై, తన కోరికఁ దెలిపి, యాతని నొడంబఱచి, యొక శుభలగ్నమున సావిత్రిని సత్యవంతున కొసంగి పరిణయము జేసి, నిజపురంబున కరిగెను.

సావిత్రి దివ్యభూషణాంబరముల నుజ్జగించి, నారచీరెల ధరించి, యత్తమామల చిత్తంబులు రంజిల్లునట్లు సేవలు జేయుచు, భక్తిఁ బూని పతినిఁ గొల్చుచుండెను. నారదుని వాక్యంబు లనుసరించి యయ్యింతి పరిణయంబైనది మొదలు భర్తయాయుఃప్రమాణా బనుదినంబును లెక్క పెట్టు చుండెను. నాల్గుదినంబులు కొఱంతగా సంవత్సరము నిండెను. అప్పు డీమె త్రిరాత్రోపవాస వ్రతము బూనెను. మూఁడు దినంబులు గడచెను. నాల్గవదినంబునఁ బతికి మరణము గలుగునని యెఱింగి చింతించుచుఁ బరమేశ్వరుని ధ్యానించుచుం డెను. ఆనాఁడు సత్యవంతుఁ కుఠారు తెల్పు, వన్యఫలములకై

యరణ్యమున కరుగ నున్న సమయమున సావిత్రి తన్ను గూడఁ దోడ్కొని పొమ్మని యడిగెను. సత్యవంతుఁడు "తరుణీ! నీవు త్రిరాత్రోపవాస వ్రతమునమిగుల బడలియున్న దానవు. నీ వాశ్రమంబున నుండుము. నేనుసత్వరంబుగ నరుదెంచెద" ననెను. అందులకు సావిత్రి యతనికిట్లు పలికెను.

"మ. ఉపవాస శ్రమమించు కంతయును నా ♦ యుల్లంబునం దోపదీ
విపినంబుజ్జ్వల పుష్పపల్లవ ఫలా ♦ విర్భూతి నానాలతా
గపరీతంబన విందుఁజూడఁగ మదిం ♦ గౌతూహలంబయ్యెన
న్ను పరోధింపకు మింతవట్టుచన పీ ♦ యుక్తుండ వెభ్భంగు
లక్ ."

సావిత్రిరాకకు సత్యవంతుఁడు సమ్మతించెను. అత్త మామల యనుజ్ఞఁబొంది యా తరుణీమణి నాథుని వెంట నరణ్యమున కరిగెను. సత్యవంతుఁడు ఫలపుష్పంబులఁ గోసి సావిత్రి కొసఁగి, యొక యెండిన వృక్షము కడకరిగి, దానిం జీల్చుటకు మిగుల శ్రమనంది, గొడ్డలి నేలపైఁ బడవైచి, వాడిన మోముగలవాఁడై యత్తలోదరిని గాంచి "ఇంతీ! నాశరీరము నావశమగుటలేదు. నాశిరంబున శూలములచేఁ బొడుచుచున్న ట్లున్నది. శ్రమవాయునొక్కింత విశ్రమించెద. ఒక్కనిమిషమైన నిలువఁజాల"నని పలుక, నాసావిత్రి తన యంకతలము నుపధానముగాఁజేయ, సత్యవంతుఁడు వ్రాలి

నిశ్చేతనుండై యుండెను. అంతఁగొంతతడవునకు గాటుకవంటి శరీరమును, ఘోరమై వాడిగల దంష్ట్రిలును, రక్తచ్ఛాయఁ బోలుకన్నులును, లోకమును గంపింపఁజేయు రూపమును గలిగి హస్తమునఁ బాశముతో సత్యవంతుం గదిసిన యొక పురుషుంగాంచి, సావిత్రి భయంబంది, నిజేశుని శిరమునంక తలమునుండినేలంబెట్టి, యాపురుషునకునమస్కరించి"అయ్యా! మీరెవ్వరు? ఏమిపనికై నిచ్చటి కరుదెంచి"రని యడిగెను. అప్పురుషుం డామెంగాంచి" తరుణీమణీ! నేను కాలుఁడ. నీపాతి వ్రత్యమహిమంజేసి నన్నుఁగాంచఁగలిగితివి. అన్యులకు నేనగో చరుఁడ. నీపతికిఁ గాలము సమీపించినది. ఈతఁడు పుణ్య మూర్తియగుటచేత నితరులను బంపక నేనే యాతనిఁ గొనిపోవ వచ్చితి" ననిపలికి సత్యవంతుని దేహముననున్న జీవుని వెడలఁ జేసి, దీర్ఘపాశ బద్ధుంజేసి, దక్షిణాభిముఖుఁడై పోవుచుండెను. అంత సావిత్రి శోకమునందుచు, సత్యవంతుని దేహమొక్క యెడ గుప్తంబుగావించి, యముని వెంట నేగుచుండఁ, నాతఁ డామెం గాంచి "నీ వేల నావెంట వచ్చెదవు? ఇఁకముం దున్న మార్గ మగమ్యము. నిలువు" మనెను. సావిత్రి "దేవా! పతు లెచ్చటనున్న సతులుగూడ నచ్చట నుండుట ధర్మము. నీకరు ణచేతను, నాపతిభక్తిచేతను నే నరుగలేని స్థలములు గలవే? ధర్మమార్గమున కాలవాలమైన సజ్జనదర్శనము వృథయగునా! నీదర్శనంబున నేను శుభంబులఁ బడయకపోవుదునా!" యని

వచింపఁ, గాలుఁడామె వాక్యములకు సంతసించి, విభుని జీవి తము తప్ప నొకవరము కోరుమని చెప్పెను. శత్రువులచే రాజ్యంబుఁ గోలుపోవఁబడి, యంధుఁడై యరణ్యముననున్న తన మామకుఁ గన్నులు వచ్చునట్లు సావిత్రి కోర, యముం డట్లనుగ్రహించి చనుచుండెను. యముండామెను మరలి పొమ్మనిన నామె యతని కిట్లనెను. "మనోవాక్కాయకర్మం బుల నెవ్వరికిని హింససేయకుండుటయు, దీనులను గృపతోడఁ బ్రోచుటయు, నర్థుల యభీష్టములఁ దీర్చుటయు, నార్యజన ధర్మములై యొప్పుచుండును. నీ వెఱుంగని ధర్మములు లేవు. ధర్మస్వరూపుండ వగుటచేతనే నిన్ను ధర్మదేవత వనిరి. అఖిల జీవశ్రేణి కర్మఫలంబులను సమబుద్ధిం జూచువాఁడవగుటం జేసి సమవర్తి వైతివి. భూతములను యమించువాఁడవగుటం జేసి యముండ వనియుఁ, బాప శమనంబుఁ జేయువాఁడ వగుటం జేసి, శమనుండవనియుఁ బేరు లందినవాఁడవు.

శమనుఁడామె మృదుమధుర గంభీర భాషణంబులకు సంతసించి, విభుని ప్రాణముదక్క మఱియొక వరముఁ గోరు కొనుమని యానతీయ, నాకాంత వైరులచే నపహరింపఁ బడిన తన మామగారి రాజ్యము మరలఁ గలుగు నట్లనుగ్రహింపు మని కోరెను. యముఁడా వరంబిచ్చి "ఇఁకనిలువు" మనిచెప్పి యరుగుచుండెను. సావిత్రి యాతని వెంటఁ బోవుచుండ వాఁడు సత్యవంతుని జీవితము తప్ప మఱియొక వరముఁ

గోరుకొనుమని చెప్పెను. మూఁడవవరంబున నామె తనతండ్రి శతపుత్రలాభము వడయున ట్లనుగ్రహింపఁబడి, యంతట నిలువక యముని వెంటనంటెను. యముండామెం గాంచి "నీవు కడుదూరం బరుదెంచి మిగుల డస్సితివి. ఇఁకమరలు" మనివచింప సావిత్రి యిట్లుపలికెను. "దేవా ! నాకాయాస మనునది యెక్కడ నున్నది? పతినివిడిచి పోవుటకు నాచిత్తము సమ్మతించునా! ఏడుమాటల నాడినచో నెట్టి వారును జుట్ట ములగుదురని యార్యులు పలుకుదురు. అట్టిచో బంధుజన మనోరథము దీర్చుట నీకవశ్యకర్తవ్యమై యున్నది."

సావిత్రి పలుకులకు సంతసించి సమవర్తి యామెం గాంచి "రమణీ ! నీపలుకులు నాకుమిగుల మోదముఁ గలిగించినవి. నీవింకొక వరము గోరుకొను" మనెను. అతఁడీ సారి "సత్యవంతుని జీవితము తప్ప"యనుమాట మఱచి పోయెను. అప్పుడు సావిత్రి యపరిమితానందమును బొంది,

"చ. పతివిరహంబుదుస్సహము♦భర్తృవినాకృతయైనకాంతదూ
షితయగుసర్వమంగళవి♦శేషములందునుగానమ త్ప్రియుం
డతు లితకీర్తిశాలిసుగుణాఢ్యుఁడు సాళ్వసుతుండు లబ్ధజీ
వితుఁడుగ నిమ్ము ధర్మపద ♦ నీపరిరక్షణ పుణ్యవీక్షణా."

అని యడిగెను. శమనుం డామె కోరినట్ల నుగ్రహించి చనెను. సావిత్రి పరమ సంతోషము నందుచు సత్యవంతుఁ

దున్న స్థలమునకు వచ్చునప్పటికి నాతఁడంతకుమున్నే లేచి యామె నరయుచుండెను. సావిత్రి జరిగినదంతయుఁ బ్రాణేశ్వరున కెఱింగించెను. అంత నయ్యిరువురును నాశ్రమంబునకు వచ్చునరికి సాళ్వపతి యంధత్వము తొలఁగి సావిత్రీ సత్యవంతు లింకను రాలేదని చింతించుచుండెను. సత్యవంతుఁడు సతీసహితముగాఁ దల్లి దండ్రులను జేరి జరిగిన వృత్తాంతమంతయు నెఱింగించెను. వైరులు గెలిచిన రాజ్యము మరల ద్యుమత్సేనుఁడు గాంచఁగలిగి, సకల పౌరులకును నానందమొదవునట్లు సత్యవంతునిఁ బట్టాభిషిక్తునిఁ జేసెను.

---

2. పరీక్షిత్తు.

భారతయుద్ధమున భీమునిచేఁ దొడలు విఱిగిపడియున్న దుర్యోధనునకుఁ బ్రియముసేయ, నశ్వత్థామ నిద్రావస్థనున్న ద్రౌపదీసుతులను వధించెను. ద్రౌపదేయుల మృతిఁజూచి, పాంచాల రాజపుత్రి బావ్పతోయకణజాలము చెక్కుల రాల నేడ్చుచుండ; నర్జునుం డామెను డాసి,

“శా. ధరణీశాత్మజ నీకు సిట్లువగవన్ ♦ ధర్మంబె యా ద్రోణి ని
ష్కరుణుండై విదళించె బాలకుల, మ♦ద్గాండీవనిర్ముక్తభీ
కరబాణంబుల నేఁడు వానిశిరమున్ ♦ ఖండించి నేఁదెత్తుఁద
చ్ఛిరమున్ ద్రొక్కి జలంబులాఁడు మిచటన్ ♦ శీతాంశుబింబాననా!”

అని చెప్పి గాండీవధారియై రథంబెక్కి, యశ్వత్థామ
నన్వేషించుచుఁ బోయెను. ద్రోణసుతుఁడు తనకై యర్జునుఁడు
వచ్చుచున్నాఁడని విని, ప్రాణభయంబునఁ బాఱఁదొడంగెను.
అర్జునుం డాతని వెన్నంటిపోవ, నాతఁడు ప్రాణరక్షణమునకు
మార్గమును గానక, యర్జునునిపై బ్రహ్మశిరోనామకాస్త్రమును
ప్రయోగించెను. అప్పు డర్జునుఁడు కృష్ణుని యనుమతంబున
బ్రహ్మశిరముపై బ్రహ్మాస్త్రమును బ్రయోగించి, యశ్వత్థామను
బట్టుకొని, బంధించి, ద్రుపద రాజపుత్రికకడకుఁ దీసికొని
వచ్చెను. అశ్వత్థామ ద్రౌపది మొగంబుఁజూడలేక తలవంచు
కొని నిలిచియుండెను. అప్పుడు ద్రౌపది యాతనిం గాంచి
"ద్రౌణీ! భూసురుఁడవగు నీకు శిశుమారణకృత్యంబుతగునా!

శా. ఉద్రేకంబున రారుశస్త్రధరులై ♦ యుద్ధావనిన్ లేరు, కిం చి
ద్ద్రోహంబు నీకు సేయరు బలో ♦ ద్రేకంబుతోఁ జీకటిన్
భద్రాకారులఁ బిన్నపాపలరణ ♦ ప్రౌఢక్రియా హీనులన్
నిద్రాసక్తుల సంహరింప నకటా! ♦ నీచేతులెట్లాడెనో!"

నేను నా తనూభవులకొఱ కేడ్చుచున్నటులే, నిన్ని
ట్లర్జునుఁడు బంధించి తెచ్చెనని విని నీతల్లి యెంతయడలు
చున్నదో"! యని పలికి కృష్ణార్జునులఁజూచి "ద్రోణునితో నగ్ని
బడక యాతని కుటుంబిని యుంటనున్నది. ఈతఁడు ప్రాణము
వాసిన మనకుఁ బాపము సంభవించును. భూపాలురు విప్రు

లను గోపింపరాదు. ఈతని విడచిపెట్టుఁ” డనెను. అందుల కందఱును సమ్మతించిరికాని భీముఁడు మాత్రము వానిని జంపి తీరవలయు ననెను. ద్రౌపది యాతనినివారించెను. అర్జునుఁ డశ్వత్థామ శిరోజములఁ దఱిగి, యాతనిశిరోరత్నమును గ్రహించి, పాశవ్రాతము లూడ్చిపుచ్చి విడిచిపెట్టెను.

“జగము పాండవ మగుఁగాక” యని యంతకు మున్నశ్వత్థామ ప్రయోగించిన బ్రహ్మశిరోనామ కాస్త్రము ఉత్తర గర్భమును బాధింపఁగాఁ బాండవక్షేమం కరుఁడగు కృష్ణుఁ డాయస్త్రమును వారించి యామెను రక్షించెను. కాని యా బాణముయొక్క వేడిమి మాత్రమామె యుదర కోశమును విడువ దయ్యెను. ఉత్తరకుఁ బదియవ మాసము వచ్చెను. గర్భమునందున్న శిశువు ద్రోణనందనుని యస్త్రానల జ్వాలలఁగంది వారిని వేడుకొనుచు “నేను బహిర్గతుఁడఁగా కున్నచో దుర్భరగర్భవేదనచే మాతల్లి చచ్చును. మున్ను బాణాగ్ని వారించి మాతల్లిని రక్షించిన వాసుదేవుఁ డిప్పుడు నన్ను రక్షింపఁడా!” యని చింతించుచుండెను. అప్పుడు కృష్ణ భగవానుఁ డా శిశువున కెట్టి భయముగలుగకుండ రక్షించెను. తదపడి యొక శుభదినమున నుత్తర కుమారునిఁ గాంచెను. ఆతఁడే పరీక్షిత్తు. పాండవవంశ దీపకుఁడగు నక్కుమారుని యుదయమునకు ధర్మరాజాదు లెంతయు సంతసించిరి.

పరీక్షితునకు యుక్తవయస్సు వచ్చిన తరువాతఁ బాండవులాతనిని రాజ్యాభిషిక్తునిఁ జేసి మహాప్రస్థానమున కరిగిరి. పరీక్షితుఁడు హస్తినాపుర సామ్రాజ్యాధిపతియై, నిరంకుశముగ ధరాచక్రమేలుచు, దిగ్విజయార్థము బయలుదేరి, వివిధ ప్రదేశములఁ జరించుచు నొకనాఁడు సరస్వతీ నదీతీరమున కరిగెను. ఆసమయమున వృషభరూపమున నొంటికాలుతోఁ జరించుచున్న ధర్మదేవత, గోరూప ధారిణియై యున్న భూదేవితో సంభాషించుచుండెను. అప్పుడు రాజలక్షణ లక్షితుండును, భయంకర స్వరూపుఁడును, దండహస్తుఁడు నగు శూద్రుం డొకఁడు తొందరగావచ్చి, యాగోవృషభంబులఁ దన్ని యిడ్వఁ దొడంగెను. ఇది యంతయుఁ గాంచుచున్న పరీక్షితుఁడు వానిని సమీపించి, మేఘ గంభీర వాక్యంబులతో.

"శా. నిన్నుం గొమ్ములఁ జిమ్మెనో కదిసెనో♦నిర్భీతియై గోవులం
దన్నం గారణమేమి, మత్స్యభజననా♦థక్షోణి నేవేళ లం
దా న్నేరంబులు సేయరాదెఱుఁగవా♦ధూర్తత్వమున్ భూమిభృ
త్సన్నాహంబులోనర్చెదెవ్వఁడవునిన్♦శాసించెదన్ దుర్మతీ."

నాపితామహుఁడగు వర్జునుఁడును, నతని మఱఁది యగు వాసుదేవుఁడును, ధరాతలము నెడఁబాసి చనిరికదా యని నీవు దుర్మదవృత్తినిఁ బూని చరించుచు, మాన్యుల నవమానించుచున్నావు. నిన్నిప్పుడే శిక్షించెదఁగాక" యని, వృషభ

మూర్తియై యున్న ధర్మదేవతను విలోకించి "ఓ గోమూర్తీ! నీవు చింతింపవలదు. ఈ వృషలుని దండించి నిన్ను నాలుగు పాదముల నడిపించెద" నని వచించెను. గోరూపిణియై యున్న భూదేవితో "నిన్ను బహువిధముల రక్షించి మించిన మధుసూదనుఁడు లేడని కుందవలదు. సాధువులకు బాధలు గలిగించు ఖలుల భంజింపని రాజు బ్రదుకు వ్యర్థము. దుష్టజన నిగ్రహమునకును, శిష్టజనానుగ్రహమునకును రాజులను బ్రహ్మ సృష్టించినాఁడు" అని పలికి, యాగోవృషభంబుల బుజ్జగించి, యొరనుండి ఖడ్గము దీసి తన యెదుటనున్న వృషలునిఁ జంపఁ బోవ, నాతఁడు భయకంపితశరీరుఁడై పరీక్షితునకు వందన మొనర్చి "మహారాజా! ధగధగద్దీప్తమగు నీ ఖడ్గముఁ జూడ నాకు భయ మొదవుచున్నది. నన్ను వధింపవలదు. రక్షింపు" మని వేడెను. ఆర్తరక్షణ కళాపారీణుఁడగు పరీక్షితుఁడు తన ఖడ్గమును మరల నొరఁబెట్టి, యతనిని గలిపురుషునిగాఁ గ్రహించి "ఓయీ! నీవు పాపబంధుఁడవు. నాచేఁ బాలింపఁబడు భూమండలంబున నీవుండరాదు. అసత్యలోభ చౌర్యదౌర్జన్యదురాచారములగు నధర్మములుండు స్థలములందే నీవుండవలయును. కావునఁ బ్రాణివధ, స్త్రీ, ద్యూతపానంబులనెడు ప్రదేశములందు ధనమూలకములగు నసత్య మదకామ హింసావైరంబులు గలిగించుచు నుండు"మని యాజ్ఞాపించి, వానిని విడిచిపెట్టెను. ధర్మదేవతయు భూదేవియుఁ బాండవపౌత్రుని ధర్మనిరతికి సంతసించిరి.

పరీక్షితుఁ డట్లు కలిని నిగ్రహించి, రాజధానిం జేరి సుఖముగా రాజ్యము సేయుచు నొక్కనాఁ డరణ్యమున కేగి, వేఁటాడి యాఁసి, దాహపీడితుఁడై యందందుఁ దిరుగుచు, నొకచోట శమీకుం డనుమునీంద్రునిఁ గాంచెను. ఆసమయంబున నాఋషిపుంగవుఁడు నిమీలితలోచనుఁడై తపస్సుఁ జేసికొనుచున్నందున రాజును పలుకరింపలేదు. పరీక్షితుఁడు తనచిత్తమున "దాహపీడితుఁడనై వచ్చిన నన్నీయోగి గౌరవింపక యున్నాఁడు. మునులకింత గర్వమా! అతిథిపూజ వలదా"యని తలంచి, యాసమీపమునఁ గనఁబడిన యొక మృత సర్పమును దెచ్చి, యాతని కంఠమున వేసి పోయెను. కుశఫలాదులకొఱ కరణ్యమునకుఁ బోయి యున్న శమీక పుత్రుండగు శృంగి, మునికుమారులవలన నాసంగతివిని, తత్క్షణమె వచ్చి, తండ్రిమెడయందున్న మృతసర్పమునుజూచి, యాగ్రహపరవశుఁడై" సర్పశవమును దెచ్చి మదీయ జనకుని గళమున వైచిన యారాజేంద్రుఁడు నేటి కేడవ దినంబున హరిహరు లడ్డమైనను దప్పక తక్షకమహా సర్పదష్టుఁడై మృతి నందుఁగాక" యని శపించెను. అంతలో శమీకుఁడు తపస్సు జాలించి కన్నులు తెఱచిచూచి, భుజమున వ్రేలుచున్న మృతోరగమునుదీసి పాఱవైచి, తన కుమారుఁడు పరీక్షితుని శపించిన విధం బెఱింగి మిగుల విచారించుచుఁ గొడుకున కిట్లనెను. "వత్సా! సర్పవిషాగ్ని జ్వాలల ప్రమగ్గమని రాజున

కేల శాపం బిచ్చితివి? ఆతఁడు తల్లికడుపులో దగ్ధుఁడై, వాసుదేవుని కరుణచే బ్రదికి, మనకుఁ బాలకుఁడై ధర్మము ననుసరించి, రాజ్యముఁ జేయుచున్నాఁడు. రాజు లేకున్నచో రాష్ట్రమునందు బలవంతులు బల హీనులను బాధింతురు. జారచోరాది బాధలు వృద్ధియగును. వర్ణాశ్రమాచారధర్మంబులు నశించును. ప్రజలలో నన్యోన్యకలహములు ప్రబలును. వర్ణసంకరము సంభవించును. భరతకులీనుఁడును, నాచారపరుఁడును, నీతివిశారదుఁడు నగు తేఁడు-సలిలార్థము మన యాశ్రమమునకు వచ్చినప్పుడు సత్కారముఁ జేసి పంపుటకు మారుగా శాపమిచ్చితివా!" యని పలికి, యాశాపమును ద్రిప్పుటకు శక్తుఁడు గాక యావృత్తాంతముఁ బరీక్షితున కెఱింగించి వచ్చుట కొక శిష్యునిఁ బంపెను.

శమీకుని శిష్యుఁడు పరీక్షితుని కడ కేగి శృంగిశాపము నెఱింగించెను. నృపాలుఁ డదివిని "అక్కటా! వేఁటకేలపోయితిని! గాఢసమాధియందున్న శమీకుని మెడను మృతసర్ప మేల వైచితి! దైవయోగము నెవ్వరు దాఁటఁగలరు! రాజ్యగర్వమున నింతపనిఁ జేసితిని. గో బ్రాహ్మణులమను, మునిదేవతలకును నగ్గుచేసినవారిని బాపముచుట్టుకొనక యుండునా"! యని వగచి, ధైర్యము వహించి, యిహలోకసౌఖ్యముల రోసి, విరక్తుఁడై కుమారుఁడగు జనమేజయునకు రాజ్యాభిషేకముఁ గావించి, గంగాతీరమున కేగి ప్రాయోపవిష్టుఁడై యుండెను.

పరీక్షితుని శాపవృత్తాంత మెఱింగి, మహానుభావులగు మునీం ద్రులెందఱో యాతని కడకు వచ్చిరి. పరీక్షితుఁడు వారికి నమస్కరించి, యేడుదినములలోఁ దనకు ముక్తి కలుగు మార్గ ముపదేశించి రక్షింపుఁడని కోరెను.

మునీంద్రు లాతని కిట్లుపలికిరి.

"ఉ. ఏనుమృతుండ నౌదునని ♦ యింతభయంబు మనంబు లోపలన్
మానుము సంభవంబుగల♦మానవకోట్లకుఁ జావునిత్యమౌ
గాన హరిందలంపు మిఁకఁ♦గల్గను జన్మము నీకు ధాత్రిపై
మానవనాథ! పొందెదవు♦మాధవలోక నివాస సౌఖ్యముల్.

పరీక్షితుఁడు మునిజన ప్రబోధితుఁడై యితర చింతలు విడిచి, తన చిత్తము శ్రీహరియందుఁ జేర్చియుండెను. మును లెల్లరు నాతనికి హరికథలు వినిపించుచుండిరి. అంతసప్తమ దివసంబున శృంగిశాపము ననుసరించి, తక్షకుఁడు పరీక్షితు నంతంబందింప బ్రాహ్మణరూపమున వచ్చుచుండెను. ఆ సమయముననే సర్పవిషహరణ సమర్థుఁడగు కశ్యపుండను నొక బ్రాహ్మణుఁడుగూడ, పరీక్షితుఁడు సర్పదష్టుఁడైనచోఁ దన మంత్రపటిమచే నాతనికి సుఖంబుఁగూర్చి యపరిమిత ద్రవ్యము గైకొనఁదలంచి పరీక్షిన్నికటంబునకుఁ బోవు చుండెను. ఈయిరువురును మార్గమధ్యమునఁగలిసికొనితమవృ త్తాంతములు పరస్పరము చెప్పికొనిరి. తక్షకుఁడు కశ్యపుని

మంత్రముఁ బఠించి "బ్రాహ్మణోత్తమా! పరీక్షితునకు శృంగి శాపమిచ్చినాఁడు. ఆశాపమునకుఁ గడువు నేడే. నేనెట్లయిన నాతనిం గాపాడవలయును. నీచే నాతఁడు సజీవుఁ డయ్యేనేని మునిశాపమునకు భంగమొదవును. తాపసుల వాక్యము మిథ్యగాఁగూడదు. నీకుఁ గావలసినంత ధనము నేనిచ్చెద. దీనింగ్రహించి నీవు గృహంబునకు మరలిపొమ్ము" అనిపలికి, యాతనికపరిమిత ధనమిచ్చి పంపివేసెను.

పిదప, మునీంద్రులచేఁ బరివేష్టింపఁబడియున్న పరీక్షితునికడకుఁ దక్షకుఁడు బ్రాహ్మణవేషముతో వచ్చి యొక ఫలము నాతని కిచ్చి చనెను. ఆఫలమును రాజేంద్రుఁ డాస్వాదింప, నందుండి ముందుఁ గ్రిమిరూపమునవచ్చి, తరువాత మహాభయంకరోరగమై యాతనిం గఱచి యదృశ్యమయ్యెను. పరీక్షితుఁడు వెంటనే మృతినందెను. ఆతని మృతికి-సకల దేవతలును-మునులును జింతించిరి.

---

3. తేజోనిధికి వయసు కారణమగునా?

లోకమున మానవుఁడు యశము నార్జింపవలయుననిన ననేకమార్గము లున్నవి. దానధర్మము లాచరించి యొకఁడు పేరు గాంచును. దేశసేవకై పాటుబడి యొకఁడు యశము నార్జించును. రాజభక్తితత్పరుఁడని యొకఁడు వినుతిఁగాంచును. మాతృపితృపూజారతుఁడని యొకఁడు వన్నెకెక్కును. మహా

వీరుఁడని యొకఁడు ప్రతిష్ఠనందును. జననీజనకులు తమకుమారుని ధైర్యవంతునిగను, ధర్మతత్పరునిగను, రాజభక్తునిగను, దేశోద్ధారకునిగను, వీరునిగను చేయవలయునన్నచో వానికి మహాపురుషుల చరిత్రములను జెప్పుచు, సద్గుణ బీజములజను హృదయక్షేత్రములందు నాటవలయును.

లోకఖ్యాతిఁగన్న మహాపురుషులు దేవతలచేతఁ గూడ సన్నుతింపఁబడుదురు. అట్టివారిలో నభిమన్యుఁడొకఁడు. ఈతఁడు పాండవ మధ్యముఁడగు నర్జునునకుఁ గృష్ణ సహోదరియగు సుభద్రయందు జనించినాడు. పాండవుల వనవాసకాలమున నాతఁడు మేనమామల గృహమునందేయుండి సమస్తశస్త్రాస్త్ర విద్యల నభ్యసించెను. మత్స్యదేశాధీశుఁడగు విరటుని పుత్రికయైన యుత్తరను, బలరాముని పుత్రికయగు శశిరేఖను వివాహమాడెను. భారతయుద్ధములో నీతఁడు చూపిన శౌర్యము వర్ణనాతీతమైనది. బ్రదికినది కొలదికాలమైనను నీబాల వీరశిఖామణి వీరచరిత్రము ప్రతి మానవునికి యద్భుతము గొల్పకమానదు.

భారతరణమున నొకనాడు పాండవుల పరాక్రమమునకు భీతిల్లి కురుసేనలు నలుదెసలఁ బరుగిడఁ దొడంగెను. అప్పుడు దుర్యోధనుఁడు ద్రోణాచార్యుని సన్నిధి కరుదెంచి "గురువరా! నీవు నాకొసంగిన వరమును మఱచిపోయితివి కదా! వీరాగ్రేసరుఁడవు; శస్త్రవిద్య విశారదుఁడవునగు నీవే

పతినకు భంగమొనర్చిన నేమనఁగలవాఁడ? ధర్మజుని బట్టి తెచ్చెదనని నాకు బాససేసితివి. అయిన ప్రయోజనమేమి యున్నది?" యనిపలికెను. ద్రోణుండందులకు "రాజేంద్రా! కృష్ణుని ప్రభావమును, నర్జునుని పరాక్రమమును దెలిసి యుండియు నిట్లేల పలికెదవు? నాశక్తి కొలఁది నేను రణం బొనర్చుచుంటిని. అభిమన్యుని శౌర్యపరాక్రమములఁ జూచితివి కదా. అర్జునునికంటె నెక్కువవాఁడై మనసైన్యముల పాలిటికిఁ గాలుఁడయ్యెను. అయినను పార్థుని వేఱొక చోటికిఁ గొనిపోవుటకు యత్నముసేయుము. అట్లు నీ వొనర్చితివేని నే నెట్లయిన ధర్మనందనునిబంధించి నీముందుఁ బెట్టెద" ననెను.

ఆమఱునాడు దుర్యోధనుని ప్రేరేపణంబునఁ దిగర్త దేశాధీశ్వరుఁడగు సుశర్మ - యర్జునుని రణంబున కాహ్వానించి దూరముగాఁ గొనిపోయెను. ద్రోణుఁడు ధర్మరాజుం బట్టు కొనుటకుఁ బద్మవ్యూహమును బన్నెను. ఆవ్యూహమునకు నానాదేశాధీశులును దళములై నిలిచిరి. దుర్యోధన కర్ణ దుశ్శాసనులు బహుళసేనాపరివృతులై యుండిరి. ఆ వ్యూహముసకు ముందు ద్రోణుఁడు దర్పించి నిలిచియుండెను.

తన్నుఁబట్టుటకు ద్రోణాచార్యుఁడు పద్మవ్యూహమును బన్నెనని ధర్మరాజునిని, మిగుల భయంబంది, శిబిరమునందే యుండెను. ద్రౌపది యాతని విచారమెఱింగి "మహారాజా!

అభిమన్యుఁ డసమాన పరాక్రమవంతుఁడు. ఆతఁడీ వ్యూహ మును భేదింపఁగలుగుటయే గాక బ్రహ్మయే కౌరవుల పక్షమున నిలిచి మఱియొక వ్యూహమును బన్నినను భేదింపఁ గలఁడు. కావున నా కుమారునిఁ బంపుఁ" డని వచించెను. అభిమన్యునకుఁబద్మవ్యూహము భేదించి, లోపలఁబ్రవేశించుట తెలియునుగాని, మరల నీవలకు వచ్చుట యెఱుంగఁడు. ఇదియుంగాక అర్జునుఁడు సంశప్తకులమీఁదకుఁ బోవునపుడు కుమారుని నెచ్చటికిని బంపవలదని చెప్పెను. అందుచే ధర్మ జుఁడు సందియమందెను కాని యెట్టకేలకుఁ బంపనిశ్చయించెను. అప్పుడు శల్యునితో యుద్ధము చేయుచున్న యభిమన్యుని దోడ్కొనివచ్చుటకు యుధిష్ఠిరుఁడు భీమునిఁ బంపెను.

మద్రపతితోడఁ బోరాటమును మానిపించి భీముఁ డభిమన్యుని దోడ్కొనివచ్చెను. అభిమన్యుఁడుధర్మసుతునకుఁ నమస్కరించి, తన్నుఁబిలువబంచిన కారణ మానతిమ్మని వేడెను. యుధిష్ఠిరుఁ డకుమారుని కౌఁగలించుకొని నెమ్మ దిగా నిట్లుపలికెను. ,,నాయనా! సౌభద్రా! నీవు పసివాఁడ వయ్యును, రిపుజనభయంకరుడవై యొప్పుచున్నందుల కెంతయు సంతసము. నాయానతిఁ దప్పక చేయుదువని నిన్నురావించితిని. త్రిగర్తేశ్వరుఁడు యుద్ధముసేయుటకుఁ బిలువ నీతండ్రి యరిగి నాఁడు. ఇదియేసమయమని ద్రోణుఁడు నన్నుఁబట్టుటకుఁ బద్మ వ్యూహమును బన్ని నాఁడు. కృష్ణార్జునులు సంగరమున లేనిచో,

ధర్మనందనుని గురుండుపట్టునను దుర్యోధనునియాశ నీవు రిత్త చేయవలయును."

భీముండిట్లనెను. "కుమారా! భరతకుల రత్నదీపా! పద్మవ్యూహభేదనమునకు నిన్నుఁదప్పక పంపవలసివచ్చినది. నేను రణరంగమున గదను ధరించి శత్రువుల శిరములఁ బిండి యగునట్లు మర్దించుటే కాని, యిట్టి వ్యూహముల నిర్మించుట గాని, భేదించుటగాని యెఱుంగను. నీవెట్లయినను నా ముగ్గరము నకు సూదిపట్టునంతటి మార్గముఁ జేసితివేని మేమందుఁ బ్రవేశించి వ్యూహమును చీలదీసి రిపులఁ జెండాడెదము."

నకులుం డిట్లువచించెను. "నందనా! ఇక్కార్యమునకు మేము శక్తులముగామని చెప్పుటకు సిగ్గగుచున్నది. నీవెట్లయిన ముగ్గరములోనికిఁ బ్రవేశించుటకు మాకు మార్గముఁజూపి, మేము శూరులమను మాటకు భంగమురాకుండఁ జేసి, కుంతి కంటెఁ గోడలగు సుభద్రయె వీరమాతయను కీర్తిఁదెమ్ము. ఇదియుంగాక నీయందు గురునకు వాత్సల్యమధికము. రణమున నీపై వాఁడిశరములఁ బ్రయోగింపఁడు."

సహదేవుం డిట్లనుడివెను. "వత్సా! అర్జునుం డిచ్చట లేని వెలితిఁదీర్చి తామర ముగ్గరముఁజించి మాకీర్తి నిలుపుము. మేమును నీ వెనువెంట నేయుండి కాపాడుచుందుము. ఇంతలో

షంశ ప్రకులఁ గెలిచియర్జునుఁడు రాగలఁడు. నీ వీ కార్యముఁజేసి ధర్మనందనుని గాపాడవలయును."

తండ్రిలవాక్యము లాలించి యభిమన్యుఁడు "తండ్రి లారా! ఈస్వల్పకార్యమునకై మీరు నాకింతగాఁ జెప్పవల యునా! ఆకలిఁగొన్న సింగము హరిణపంక్తిపైఁబడురీతి నే నా కౌరవరాజ సైన్యముపైఁబడి పద్మవ్యూహమును భేదించి వచ్చెద"ననెను. ధర్మజుఁడు "కుమారా! నీతండ్రియు, మేన మామయు నిచ్చట లేరు. నీవు చేయఁబోవునది గురునితో యుద్ధము. నీభార్యయగు నుత్తర గర్భవతి. సుభద్రకునీవొక్క డవే పుత్రుఁడవు" అనిపలికి యాశీర్వదించెను.

అంతట నభిమన్యుని యానతిని, సుమిత్రుఁడు రథముఁ దెచ్చెను. ఆతఁడు దాని నారోహించి సమరమునకు వెడలెను. ధర్మరాజుతమ్ములను జూచి"అభిమన్యుఁడు పద్మవ్యూహమును భేదింపఁబోయినాఁడు. భుజబలపరాక్రమవంతులైన మీరందఱు నాతని కూతముగానుండి, మొగ్గరమునుజించినవెంటనే యుందు ప్రవేశించి, రిపులఁగూల్చి, కుమారున కేవిధమైనహానియు గలుగకుండఁ దోడ్కొనివచ్చి సుభద్రకప్పగింపుఁ"డనిపలికెను. భీమాదు లభిమన్యునకు సహాయముసేయుట కరిగిరి.

కౌరవయోధులెల్లరును ధర్మరాజు ద్రోణునకుఁ దప్పక చిక్కునని సంతోషించుచుండిరి. ద్రోణుఁడు రెండవముద్రిని

చందమున వెలుంగుచుండెను. అట్టి సమయమునఁ గుమార
శిరఃకంఠీరవుఁడగు నభిమన్యుఁడు సారథినిఁ దొందరపెట్టుచు వచ్చి,
కురుసైన్యమును గలిసి, యెక్కడఁజూచిన నక్కడఁ దాను
కన్పట్టుచు, నెవ్వరికిని నెదిరింప శక్యముగాక చరించుచు, విక్రమ
విహారమునకుఁ గడంగెను. కొంతసేపటి కాతఁడు పద్మవ్యూహ
మును జొచ్చి, యది చిక్కువడి, విచ్చి, కలంగి పాఱునట్లు
చేయుచుండెను. అట్టిసమయమునదుర్యోధనుఁడాతనిం గాంచెను.
ద్రోణుఁ డది చూచి, రాజున కపాయమొదవునని కర్ణాది
యోధుల నాతనికి సహాయార్థముగఁ బంపి, తానుగూడ
నాదెసకరిగెను.

కర్ణాది వీరులందఱును నొక్కపెట్టున సౌభద్రుని దల
పడిరి. ఆతఁ డొకింతయుఁ జలింపలేదు. వా రాతని బాణవర్ష
మున కాగలేక పరుగిడిరి. ద్రోణుఁడు కర్తవ్య మూహించుచు
వాని వడువున నక్కుమారుని బాగడఁదలఁచి, కృపాచార్యుని
విలోకించి "అభిమన్యుని పరాక్రమముఁ జూచుచుంటివా!
నాకే భయముఁ గొలుపుచున్నాఁ"డని పలికెను.

దుర్యోధనుఁడు ద్రోణునికడకుఁ బరుగెత్తుకొనివచ్చి
"ఆచార్యా! అభిమన్యుని యస్త్రానలజ్వాలల కెవ్వరును
దాళజాలక యున్నారు. ఇట్లు నీ వూరకయుంటివేని మనసైన్య
మంతయు భస్మమగు" ననెను.

వ్యూహమునకావల భీమసేనాదులుండిరి. అభిమన్యుఁడు గేసిన మార్గము ననుసరించి, వారు లోనికిఁ బ్రవేశించి యాతనికి సహాయము సేయుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండిరి. పద్మ వ్యూహమును బ్రవేశింపనున్న భీమాదులను, సైంధవుఁడు కడు రయమున వచ్చి నిలువరించెను. ఈ సైంధవుఁడు, పూర్వము పాండవులు వనంబున నున్నప్పుడు వారిచేఁ బరాభవింపఁబడి శివునిఁ గూర్చి తపమాచరించి, యొక్క దినమున నర్జునుని దప్ప దక్కిన నలువుర నోర్చునట్లు వరము గాంచెను. ఆ కారణము చేతనే యతఁడు నేడు భీమాదుల నడ్డగింపగలిగెను.

అభిమన్యునిఁ దాకి కర్ణ సూనుండగు వృషసేనుఁడు మూర్ఛిల్లెను. శల్యసుతుఁడు గతించెను. దుర్యోధన సుతుఁ డగు లక్ష్మణుఁడు మడిసెను. కర్ణుఁడు సౌభద్రు నెదుట నిలువఁ జాలక ద్రోణునిఁ జేరి "ఆచార్యా! నే నర్జునునితోఁ బోరి యుంటినిగాని యాతని కంటె నీతఁ డెక్కువవాఁడని తోచు చున్నది. ఒక్కఁడే మనలను గలచి వేయుచున్నాఁడు. ఇక మన మూరకున్నచోఁ బ్రాణములు దక్కవని తోచుచున్నది" యనెను. "కర్ణా! అభిమన్యుని శౌర్య మపారమైయున్నది. చేతఁ జాపమున్నంతవఱ కాతని నెవ్వరును గూల్పఁజాలరు. కావున నొకఁడు చాపము దుంచవలయును. వేఱొకఁ డశ్వ ములఁ గూల్పవలయును. మఱొకఁడు రథము నుగ్గుసేయవల యును. ఇట్లొనరించి, యందఱును గలిసి యాతనిం దాకి

వలయు"నని ద్రోణుడు చెప్పెను. ద్రోణుడు చెప్పినట్లు వారొన
ర్చిరి. భీమాదులు లోపలికి రాకుండ సైంధవుం డరికట్టెను
గదా! అభిమన్యుఁడు కౌరవయోధులచే ముట్టడింపఁబడి,
రథము పోయిన మఱియొక రథమును; విల్లుబోయిన మఱియొక
విల్లును, దెచ్చువాఁడు లేక యసహాయుఁడై యుండెను. ఆతఁ
డిఁక జీవింపనని నిశ్చయించుకొని, తన పరాక్రమ మింకను
కౌరవయోధులకుఁ జూపఁదలఁచి గదఁ బూని ఘోరముగాఁ
బోరుచుండెను. అప్పుడు దుశ్శాసన సుతుఁ డాతనితో గదా
యుద్ధమునకుఁ గడఁగి యతిఘోరముగాఁ బోరెను. ఇరువురును
బోరునప్పు డొకరి గదాప్రహారము లొకరికిఁ దాకి యిరువు
రును మడిసిరి.

బాలుఁడయ్యును, మహావీర శిఖామణియై, మహా
యోధుల కభేద్యమైన పద్మవ్యూహమును నొంటిమై యనా
యాసముగ భేదించి, యతిరథమహారథుల నెల్ల డిల్లపడఁజేసి
సంగర రంగము నల్లకల్లోలము గావించి, తేజోనిధికి వయసు
కారణమగునే! యనునట్లు శైశవమునందే యాచంద్రతారక
మైన కీర్తి నార్జించి, నిర్జరలోకమున కేగిన యీ యభిమన్యుని
చరిత్రము విన్న నెవ్వని మనఁ బులకలు వొడమక యుండును.

4. ప్రతాపరుద్రుఁడు.

కాకతీయాంధ్రచక్రవర్తి యగు గణపతిదేవునకుఁ బుత్రసంతానము లేకపోవుటచే, నాతని యనంతరమునఁ బుత్రికయైన రుద్రమదేవియే రాజ్యభారమువహించెను. ఆమె త్రిలింగ సామ్రాజ్య పరిపాలనము సమస్తజనులచేఁ గొనియాడఁబడెను. ఈమెకుఁ బుత్రసంతానము లేదు. ముమ్మడమ్మ-రుయ్యమ్మలను నిరువురు పుత్రికలు మాత్రము కలరు. ఇందు ముమ్మడమ్మ చాళుక్యవంశోద్భవుఁడైన వీరభద్రరాజున కిచ్చి వివాహము సేయఁబడెను. రుయ్యమ్మను నిందులూరి అన్నమదేవ భూపాలున కిచ్చి పెండ్లిజేసెను. ముమ్మడమ్మకుఁ బ్రతాపరుద్రుఁడు-నన్నమదేవుఁడు నను నిరువురు పుత్రులుదయించిరి. రుయ్యమ్మకు సంతతిలేదు. ప్రతాపరుద్రుని జన్మ మెప్పుడో తెలియదు; కాని క్రీ. శ. 1240 సంవత్సరమని యూహింపఁబడినది. రుద్రమదేవి, దౌహిత్రుఁడైన ప్రతాపరుద్రుని దత్తతఁ జేసికొని, యుక్తవయస్సు వచ్చిన పిదప నతనిని త్రిలింగ రాజ్యాభిషిక్తునిఁ జేసెను.

ప్రతాపరుద్రుఁడు రాజ్యభారమువహించి పరాక్రమవంతుఁడై, రుద్రమదేవి పరిపాలనము సేయు సమయమునఁ దిరుగుబాటొనర్చి, రాజ్యమునకు బాధలు గలిగించిన

సామంతనృపాలుర గర్వమడంచి, యాంధ్రసామ్రాజ్య మభివృద్ధినందునట్లు తన యావచ్ఛక్తిని వినియోగపఱచి సఫలీకృతమనోరథుఁడయ్యెను. ఏకశిలానగరము (ఓరుగల్లు) ఆంధ్రరాజ్యమునకు రాజధానీనగరమై విలసిల్లెను. ఐశ్వర్యమునందుఁగాని, మందిరముల సౌందర్యమునందుఁగాని, రాజభవనముల రమణీయతయందుఁగాని, కోటలయొక్క గట్టితనమునందుఁగాని తురుష్కసామ్రాజ్యమునకు రాజధానియైన ఢిల్లీనగరముకంటె మిన్నయై యొప్పుచుండెను. ప్రతాపరుద్రుని సేనానులలో ముఖ్యుఁడు నాగయగన్నసేనాని. ఈతని సోదరులగు నెల్లయనాయకుఁడును, మేచయనాయకుఁడునుగూడ సేనాధీశ్వరులుగ నుండిరి. రుయ్యమ్మకు మఱఁదియైన యిందులూరిరుద్రరాజు ప్రతాపరుద్రునిసైన్యాధ్యక్షులలోనొకఁడుగానుండి, కొంత భూభాగమునకు రాజప్రతినిధియై పరిపాలించెను. బెండపూడి అన్నామాత్యుఁడు గజఘటసేనల కధ్యక్షుఁడై యుండెను. సాహిణిమారుఁడనువాఁడు గురిజాల మొదలగు గ్రామములతోఁ జేరియున్న పల్నాటిసీమకు రాజప్రతినిధియైయుండెను. ప్రతాపరుద్రుని మంత్రులుగాని, సేనాధీశ్వరులుగాని, రాజప్రతినిధులుగాని, స్వామికార్యనిర్వాహకులై, వీరాగ్రేసరులై, యా చక్రవర్తికి నాంధ్రసామ్రాజ్యాభివృద్ధికిఁదోడ్పడిరి. ప్రతాపరుద్రునికాలమున నాంధ్రసామ్రాజ్యము నవలక్ష ధనుర్ధరులతో నొప్పుచుండెను.

మతము.

ప్రతాపరుద్రుఁడు శైవమతాభిమాని యగుటచే, నాతని రాష్ట్రమునకుఁ బెక్కండ్రు శైవమత గురువులు వచ్చుచుఁ బోవుచుండిరి. చక్రవర్తియొక్క యనుచరులును, సేనాధీశ్వరులును, మంత్రులును, సామంతరాజులును శైవమతావలంబకులే యై యుండిరి. అంతకుమున్ను రాష్ట్రమున జైనమతము ప్రాబల్యముగనుండెను. జైనమతావలంబకులకును, స్మార్త మతావలంబకులయిన బ్రాహ్మణులకును తఱుచు వివాదములు జరుగుచు వచ్చెను. కాని, జైను లెక్కువగనుండుటచే బ్రాహ్మణు లేమియుఁ జేయఁజాలరైరి. ప్రతాపరుద్రుని కాలమున రాజ్యాధికారము గలిగిన వారెల్లరును శైవులయి యుండుటచే, బ్రాహ్మణులు నెమ్మదిగా జైనమత నాశనమునకై ప్రతాపరుద్రునిఁ బురికొల్పిరి. శైవమతము ప్రబలుచుండెను. జైనులయందు రాజుగూడ నసూయఁ జూపుచు, వారిమాన్యములు గైకొనుటచేత, వారు త్రిలింగరాజ్యమున నుండుటకు వీలులేక, యటు నిటుఁ బోయిరి. బ్రాహ్మణుల మాటలువిని ప్రతాపరుద్రుఁడు జైనులను, తనరాజ్యమునుండి వెడలనడపిన కారణమున, వారుఉత్కలరాజుతోఁ గుట్రలు గావించి ఢిల్లీచక్రవర్తులగు మహమ్మదీయులు దాడివెడలి వచ్చునట్లు గావించి, కాకతీయాంధ్రసామ్రాజ్యలక్ష్మి నస్తమింపఁజేయుటకుఁ గారణులైరి.

దేవాలయములు.

ఏకశిలానగర దేవాలయము గను ప్రసిద్ధినంది యున్నది. అనేక దేవతామహోత్సవములు నిరంతరమును జరుగుచుండును. ఆ కాలమున వీరపురుషారాధనము మెండై యుండెను. వీరపురుషారాధనమనగా రణరంగమునఁ బరాక్రమమునఁ బోరి, వీరస్వర్గ మలంకరించిన మహావీరుల విగ్రహములఁ జెక్కించి, గుళ్ళు గట్టించి వారిని బూజించుట.

మహమ్మదీయుల దండయాత్ర.

ప్రతాపరుద్ర చక్రవర్తి యాంధ్రసామ్రాజ్యాభివృద్ధికిఁ జేయవలసిన పనులన్నియుఁ జేయుచుండెను. సామ్రాజ్యము దినదినాభివృద్ధి నందుచుండెను. అతని కీర్తిప్రతాపములు సర్వరాష్ట్రములయందును వ్యాపించియుండెను.

ప్రతాపరుద్రునితో సమానమైన పరాక్రమవంతుఁడును, స్వతంత్రుఁడును నగు దేవగిరి రాజైన రామదేవుఁడుండెను. ఇద్దఱికిని నేకారణముచేతనో వైరము గలిగి, యిరువురును బలవంతులే యగుటచే నొకరినొకరు జయించు ప్రయత్నము నెప్పుడును జేయకయుండిరి.

ఈ కాలమున ఢిల్లీ సామ్రాజ్యము తురుష్కులచేఁ బరిపాలింపఁబడుచుండెను. నింతకుముున్న నూఱు సంవత్సర

ముల క్రిందటనే మహమ్మదీయులు రాజ్యస్థాపనం జేసికొని హిందూమతద్వేషులై యుండిరి. ప్రతాపరుద్రుఁడు తురకల వలన దన రాజ్యమున కపాయము గలుగునని యూహింపక, చుట్టుప్రక్కలనున్న దుర్గముల విషయమై తగిన జాగ్రత్తఁ దీసికొనక, రాజధాని దుర్గము మాత్రము బలపఱచుకొని యుండెను.

ఢిల్లీ నగరమును ఖిల్జీవంశస్థుఁడగు జలాలుద్దీను పాలించుచుండెను. ఈతఁడు వృద్ధుఁడగుటచే నకారణముగ నొకరితోఁ బోరాడవలయునను తలంపులేనివాఁడై యుండెను. కాని, యీతని సైన్యముల కధిపతియైన యీతని పినతండ్రి కుమారుఁడగు నల్లాయుద్దీ నతి క్రూరుఁడై యుండెను. ఈతనికిఁ బరదేశము లాక్రమించుకొనుటయం దభిలాష కలిగి, గొప్ప సైన్యముతో వెడలి, మాళవదేశమునుజయించి,యాకస్మికముగా దేవగిరిపైకి వచ్చెను. రామదేవునిసైన్య మాసమయమున స్వల్ప సంఖ్యగ నుండినను, యాతఁ డా మహమ్మదీయు నెదిరించి, ఘోరముగఁ బోరాడెను; గాని, తుదకు సంధిఁ జేసికొనెను. సంధిఁ జేసికొనిన పిదప, నల్లాయుద్దీను ఢిల్లీకరిగి వృద్ధుఁడైన జలాలుద్దీనుని జంపించి, తాను చక్రవర్తి యయ్యెను. భరతఖండమున ననేక సామ్రాజ్యములు నిలుపవలయునని యీతనికి యూహ వొడమెను. ఈతఁడు క్రూరుఁడును, నిరక్షరకుక్షియైనను రాజ్యతంత్రములందు మిగుల సమర్థుఁడు. ఈతఁడు

ప్రతాపరుద్రుని రాజ్యమునుగూర్చియుఁ, బరాక్రమమును గూర్చియు విని, త్రిలింగ సామ్రాజ్యమును ఢిల్లీ సామ్రాజ్యమునఁ గలుపుకొనవలయునని యూహించి గూఢచారులను బంపి, ప్రతాపరుద్రుని బలాబలముల తెలుఁగును, కోట యొక్క స్థానములఁ గనుఁగొని, తనయొద్దనున్న "మల్లికాఫర్" అనువానినీ సేనాధీశునిఁగాఁ జేసి, త్రిలింగ రాజ్యమును జయించుటకుఁ బంపెను. మల్లికాఫర్ దేవగిరిమీఁదుగా వచ్చెను. రామదేవుఁ డంతకుఁమున్నే తురుష్కులతో సంధిఁ జేసికొని యుండుట చేత వారీతని రాజ్యమునకే హానియుఁ గూర్పలేదు అదియుంగాక రామదేవుడు మాతృదేశాభిమానము విడిచి, మల్లికాఫరునకు సహాయముగూడఁ జేసెను.

మహమ్మదీయులు తన రాజ్యముపై దండెత్తి వచ్చుచున్నారని విని, ప్రతాపరుద్రుఁడు మంత్రి సామంతవర్గమును, సేనాధిపతులను బిలిపించి యిట్లు పలికెను. "వీరులారా! మనపై కిప్పుడు తురుష్కు లెత్తివచ్చుచున్నారు. ఇప్పట్టున మనము వెనుదీయరాదు. సమస్త మెఱింగిన మీకుఁ జెప్పఁదగినంతటి సమర్థుఁడఁగాను. మున్ను ధర్మరాజాదులచేఁ బరిపాలింపఁబడిన ఢిల్లీ సామ్రాజ్యలక్ష్మి నాక్రమించుకొని, హిందూమత ద్వేషులై తురుష్కులు మిగుల గర్వించియుండి, నేడు మన కాకతీయాంధ్ర సామ్రాజ్యమునుగూడ వశపఱచుకొనఁ దలంచి వచ్చుచున్నారు. వీరరసపూరితమగు వార్యరక్తము

మన దేహనాడులయందుఁ బ్రవహించుచున్నది. ఆంధ్రులు నిక్కమైన శూరులనిపించుకొనుటకు సమయము వచ్చినది. యుద్ధమే శౌర్యమునకుఁ బాదు; అదియే సకలసౌఖ్యములకుఁ బట్టుగొమ్మ; అదియే శూరులకుఁ గ్రీడాప్రదేశము; అదియే వీరులు ధర్మసంరక్షణార్థమై తమ శరీరములనుండి రుధిరంబుఁ బ్రవహింపఁజేయు స్థలము. వేయేటికి! మన యాంధ్రమాతను వీరమాతగఁ జేయుఁడు. ఒరలనుండి తీసిన విచ్చుకత్తులను, శత్రు సంహార మగువఱకును మరల నొరలలోఁ జేర్పవలదు. ప్రాణావసాన కాలమందైనను బగఱకు వెన్నియకుఁడు. కాకతీయాంధ్ర సామ్రాజ్యేందిర చలింపకుండ జేసి, శౌర్యపౌరుషములు వీరుల కాదర్శకముగాఁజేసి, సకలదిక్కుల యశోవల్లికలఁ బ్రాకింపుఁడు."

ప్రతాపరుద్రుని నోటినుండి యీ నుడులు వెలువడఁగనే యచ్చటి యోధుల శరీరములఁ బులకలు జనించెను. వారిహృదయములు సంగరోత్సాహముచేఁ బూరింపఁబడెను. సంగరంబునకు ముందుగ "నే నరుగుదు; నే నరుగుదు"నని ప్రతి వీరుఁడును బలుకుచుఁ దనప్రభుభక్తిఁ బ్రకటించెను. అంతటఁ బ్రతాపరుద్రుఁడు మహమ్మదీయ సైన్యము నెదుర్కొనుటకు లక్షసైన్యమును బంపెను. ఈసైన్యమున కాతని సోదరుఁడగు నన్నమదేవుఁ డధిపుఁడుగనుండెను. మారయసాహిణియు, గజసాహిణి యను నీతనికిఁ దోడైయుండిరి. ఇంతియే గాక

యాసైన్యమునందుఁ బ్రాణములకయిన నాసపడక పోరాడు కమ్మవీరులు, వెలమవీరులు మొదలగు వారనేకులు గలరు. అన్నమదేవుఁడట్టి సైన్యముతో బయలుదేరి గోదావరీ తీరమును జేరి, మల్లికాఫర్ నెదుర్కొనుటకు రేవులనన్నిఁటిని గాచి యుండెను. మల్లికాఫర్ ఆంధ్రదేశమును బ్రవేశించి యా యా పట్టణములయందున్న దేవాలయములఁ బాడుచేయుచుఁ, బ్రజల హింసించుచు గోదావరీతీరమునకు వచ్చెను. ఆతఁడు గోదావరిని దాటుటకెంతయో ప్రయత్నముఁ జేసెను. ఆంధ్ర వీరులు, సమానపరాక్రమమున విజృంభించి, గోదావరినిదాటి మహమ్మదీయులను వెనుకకు దఱిమివేసిరి. ఈదండయాత్రలోఁ బెక్కండ్రు మహమ్మదీయులు మడిసిరి. మల్లికాఫర్ పరాజయము నంది ఢిల్లీకిఁ బాఱిపోయెను. కాని, యాతఁడు పట్టుదల మాత్రము విడువలేదు. ఆంధ్రులను సాధించితీరవలయునని యాతనిని మరల నల్లాయుద్దీ నధిక సైన్యముతోఁ బంపెను. రెండవ దండయాత్రయందుఁగూడ మల్లికాఫరు పరాజితుఁడయ్యెను. మూడవసారి యాతఁడు మరల దండెత్తివచ్చి సైన్యముతో నోరుగల్లుకోటచుట్టును విడిసి యుండెను. ఇంతకుమున్ను రెండుసారులు తురుష్కులతోఁ బోరియున్నను నాంధ్రవీరులు తమప్రాణములనైన నాశింపక శత్రువులతో ఘోరముగఁ బోరాడిరి. కాని, యాంధ్రసేనా ధీశ్వరులు పెక్కండ్రు మడిసిరి. విజయలక్ష్మి తురుష్కులనే

వరించునట్లుండుట చేత, ప్రతాపరుద్రుఁ డాలోచించి మల్లికా ఫరుతో నెట్లో సంధిఁ జేసికొనెను. మల్లికాఫరు ఢిల్లీకి మరలి పోయెను.

ప్రతాపరుద్రుఁడు ఢిల్లీచక్రవర్తితో సంధిఁజేసికొనెనని కొందఱు సామంతరాజులు తిరుగుబాటొనర్చి, స్వతంత్రత బ్రకటించిరి. అంతట బ్రతాపరుద్రుఁడు బయలుదేరి తిరుగుబాటొనర్చిన వారిని జయించి, వారలఁ దనకు వశవర్తులుగాఁ జేసికొని, మహమ్మదీయ దండయాత్రలవలన నష్టమైన సైన్యమును మరలఁ జేర్చుకొనియుండెను. దేవగిరియందు రామదేవుఁడును, నతని పుత్రుఁడును మరణించిరి. రామదేవుని యల్లుఁడగు హరిపాలదేవుఁడు మహారాష్ట్రమునుండి తురుష్కులను బాఱదోలెను. ఈ సమయమున మల్లికాఫర్ అల్లాయుద్దీనునకు విషప్రయోగము జేయించి చంపించి, యాతని జ్యేష్ఠపుత్రుని కన్నుల నూడబెఱికించి, యాతని తమ్ముని నైదేండ్లవానిని రాజ్యమునందునిలిపి, తాను ప్రభుత్వముసేయఁ దొడంగెను. మల్లికాఫర్ పరిపాలన మొల్లక, వానిసేవకులే వాని నంతమందించిరి. అల్లాయుద్దీను నాల్గవకుమారుఁడగు ముబారక్ అనువాఁడు కఠినచిత్తుఁడై సోదరులఁజంపి పట్టాభిషిక్తుఁడయ్యెను. వీనిసేనాధిపతి 'ఖుస్రూ' యనువాఁ డాతనని జంపి,తాను సింహాసన మెక్కెను. ఈ ఖుస్రూ ప్రచ్ఛన్న వేషముతోనున్న హిందువు. ఢిల్లీసామ్రాజ్య మీస్థితిలో నుండఁగా, పంజాబులో

సుబేదారుగనున్న యొకఁడువచ్చి ఖుస్రూనుజంపి, సింహాసన మెక్కి "గ్యాసుద్దీను తుగ్లఖ్" అను పేరుతో రాజ్యపరిపాలన మారంభించెను.

గ్యాసుద్దీను తన కుమారుఁడగు అలూఫ్‌ఖానుని సైన్యసమేతముగాఁ బ్రతాపరుద్రునిపైకిఁ బంపెను. ప్రతాపరుద్రుఁడదివఱ కెన్నియో యుద్ధములు జేసియున్నను చలింపక, పేరు మోసిన యాంధ్రవీరుల నియోగించి మహమ్మదీయుల నెదుర్కొనెను. ఈ యుద్ధమున నాంధ్రులు తమ ప్రాణముల దాచుకొనక పోరాడిరి. మహమ్మదీయు లదివరకెన్నఁడును పొందని పరాభవముఁబొందిరి. అలూఫ్‌ఖానుఁడు ఢిల్లీకి పాఱిపోయెను.

ఈ పరాభవము విని, సహింపజాలక యెట్లయిన నాంధ్రులపైఁ బగదీర్చుకొనఁదలంచి, ఢిల్లీచక్రవర్తి మరల నాంధ్రదేశముపైకి అలూఫ్‌ఖానునిఁ బంపెను. ఈసమయమున నాంధ్రుల యదృష్టము సరిగాలేదు. ప్రతాపరుద్రుని సేనానాయకులలో కమ్మవారును, వెలమవారును తమలోఁ దాము కలహించిరి. అయినను వారు స్వామిభక్తిని మాత్రము విడువక రిపులతో నతి భయంకరముగఁ బోరాడిరి. కాని, కాకతీయాంధ్ర సామ్రాజ్యలక్ష్మి యస్తమించు సమయమగుటచే మహమ్మదీయులే విజయులైరి. ఈఘోరయుద్ధమునఁబ్రతాపరుద్రుఁడు చెఱబట్టుకొనబడి ఢిల్లీకి గొనిపోవఁబడెను. ఓరుగల్లు

రాజ్యము తురకలచేఁ బడెను. కొన్నాళ్ళకుఁ బ్రతాపరుద్రుఁ, డతని మంత్రియగు యుగంధరునిచేఁ జెఱవిడిపింపఁబడి, యీవలకు వచ్చి, గోదావరీతీరమునఁ గొన్నాళ్ళుండి స్వర్గస్థుఁ డయ్యెను.

ఆంధ్రభాష.

ప్రతాపరుద్రుఁడు బాల్యమునుండియు నాంధ్రగీర్వాణభాషలయం దభిలాషకలవాఁడు. ఆతని యాస్థానమునఁ బెక్కండ్రు కవులుండిరి. అందు గీర్వాణభాషాకోవిదుఁడగు విద్యానాథుఁడు ముఖ్యుఁడు. ఈతఁడు సంస్కృతమునఁ బ్రతాపరుద్ర యశోభూషణమను గ్రంథమును వ్రాసి ప్రతాపరుద్రునకుఁ గృతి నిచ్చెను. ఈతని రాష్ట్రమునను త్రిపురాంతక కవి, మారనకవి, భాస్కరకవి, మంచనకవియుఁ గలరు. ఈతని మంత్రులు, దండనాయకులుఁగూడ భాషాభిమానులగుటచే, నీతని పరిపాలనమున నుభయభాషలును సంపూర్ణాభివృద్ధి నందినవి.

కాలమహిమనుబట్టి కాకతీయాంధ్ర రాజ్యవైభవ మడంగిపోయినది. ఆంధ్రవీరుల ప్రాభవము, ఏకశిలానగరము (ఒరంగల్లు) పాడైన కోటగోడలయందు నిద్రించుచున్నది.

5. రామదాసు.

భారతభూమిం జనించి, తమ నిరుపమాన భగవద్భక్తిచే యశశ్శరీరములఁ బ్రాణముల నిలుపుకొన్న మహాత్ము లెందరో కలరు. అట్టివారిలో భక్తాగ్రేసరుఁడగు రామదాసు నామ మెఱుంగని వారెవ్వరును లేరు. ఎంతవఱకీ భరతవర్షము విరాజిల్లుచుండునో యంతవఱకీ రామదాసునామము భారతీయుల హృదయపీఠములందు నిలిచియే యుండును. పరాత్పరుండగు నా శ్రీరామచంద్రుని దనయద్వితీయ భక్తిలతలచే హృదయంబున బంధించి, తరింపఁగల భాగ్య మా రామదాసునకే లభించినది.

రామదాసు జన్మస్థానము నేలకొండపల్లి. ఇంటిపేరు కంచెర్లవారు. తండ్రి లింగనమంత్రి. ఈతనికిఁ దల్లిదండ్రులు మొదట పెట్టినపేరు గోపన్న. ఈతని తండ్రి, తాతలు గోలుకొండ సంస్థానమున నుద్యోగములు జేసియుండిరి. మంత్రిశిఖామణులగు నక్కన్న, మాదన్న లీతనికి మేనమామలని చెప్పుదురు. గోపన్న బాల్యమునుండియు సుగుణమూర్తి యగుటయేగాక భగవద్భక్తి గలిగియుండెను. ఇట్లుండ నొకనాడు గోపన్న నివసించు గ్రామమునకుఁ దురుష్కుఁడును, రామభక్తుండును నగు "కబీరు" అను మహాత్ముఁడువచ్చి గోపన్న ముఖతేజమును జూచి, యాతఁడొక మహాభక్తు

గ్రేసరుండగునని తలంచి, రామతారకమంత్ర ముపదేశించి "గోపన్నా! నీ వీ మంత్రము నిరంతరముఁ బఠించుచుండుము. ఇదియే మోక్షసౌధారోహణమునకు సోపానము. నీవు గోలుకొండకరిగి, నవాబగు తానీషాను దర్శింపుము. కొలది దినములలో నీకున్నతోద్యోగంబు లభించును. నీయశస్సు దేశమంతటను వ్యాపించును," అనిపలికెను.

కబీరుచే నుపదేశమందిన గోపన్న భక్తి, నానాటికి హెచ్చెను. జగమంతయు నాతఁడు రామమయముగనే చూచుచుండెను. కొన్నాళ్ళకాతఁడు గోలుకొండకేగి తానీషాను దర్శించెను. అక్కన్న మాదన్నలతో నాలోచించి, తానీషా గోపన్నకు భద్రాచలముతాలూకా తహస్సీల్‌దారు పని నొసంగెను. గోపన్న భద్రాచలము జేరిననాటినుండియు, నచ్చటివారు మున్నెప్పుడు జూడని దానధర్మములు, దేవతాసమారాధనలు చేయుచుండెను. పరమభక్తాగ్రగణ్యుఁడగు నా గోపన్నయేనిరంతర మచ్చట తహస్సీల్‌దారుగా నుండవలయు ననియు, నతఁడు పదివేలవర్షములు వర్ధిల్లవలయుననియుఁ గోరుచుండిరి.

ఇట్లుండ నొకనాడు గోపన్న భగవత్సమారాధనము జేయుచుండగా, నైదేండ్ల వయస్సుగల యాతని కుమారుఁడు వేడిగంజిగుంటయందుఁ బడి మృతుండయ్యెను. గోపన్నయు నాతని భార్యయు విలపించుచుఁ, గుమారుని రక్షింపుమని

శ్రీరామచంద్రుని వేడుకొనుచుండిరి. ఆసమయమున కచ్చటికి "కబీరు" వచ్చి గోపన్నకు దుఃఖశాంతికరములగు వాక్యములఁ జెప్పెను. శ్రీరామానుగ్రహమున నా కుమారుఁడు జీవించెను. గోపన్న సంతోషమునకు మేరలేదయ్యెను. కబీరతనిగాంచి "రక్షించుటకును శిక్షించుటకును, శ్రీరాముఁడే కర్త. ఆతఁడు నీయెడలఁ గరుణించి, నీ నిశ్చలభక్తికి సంతసించి, మృతుండైన కుమారుని బ్రదికించినాడు. శ్రీరామానుగ్రహమునకు బాత్రుఁడవైన నీవు నేటినుండి "రామదాసు" అనుపేరఁ బరగుదువు గాక!" యనెను.

గోపన్న రామదాసయ్యెను. అతఁడు భద్రాచలమునకు తహస్సీల్దారుగాఁ బోవకమునుపా తాలూకాపైఁ జాల కాలమునుండి అఱులక్షలరూపాయల శిస్తు వసూలు కావలసియుండెను. రామదాసచ్చటికేగిన తరువాత నా ధనమంతయు వసూలయ్యెను. రామదాసు, ఆ ధనమంతయు ఖర్చుపెట్టి భద్రాద్రియందు జీర్ణదశయందున్న శ్రీరామదేవాలయము మహోన్నత స్థితికిఁ దెచ్చెను. ఆ యాలయమునకు గర్భగృహ ప్రాకారమండపధ్వజస్తంభరథాదులు నిర్మాణము జేయించెను. సీతారామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులకు, నవరత్నఖచిత భూషణంబులఁ జేయించి యలంకరించెను.

సర్కారు పైకము వెచ్చించి, రామదాసు శ్రీరామాలయ నిర్మాణాది కార్యములు జేయించెనని తానీషాకుఁ దెలిసెను.

ఆతఁ డాగ్రహమంది "రామదాసునొద్ద నాబులక్షలపైకమును దెండు. లేదన్నచో నాతనిని బంధించి తోడితెండు" అనిపలికి, తురుష్కభటులను భద్రాచలమునకుఁ బంపెను. తురుష్కభటులు భద్రాచలమునకు వచ్చి, రామదాసునకుఁ దానీషా యాజ్ఞఁదెలిపిరి. ఆతఁడుపైకము నెట్లీయగలఁడు? భటు లాతనికి సంకెళ్ళువేసి గోలుకొండకుఁ దీసికొనిపోవ దలంచిరి. అప్పుడు రామదాసు భార్య చింతించుచుండ నాతాఁ డామె కిట్లనెను. "తరుణీ! నీవుగాని, నేనుగాని యధైర్యమందిచింతించి నందువలనఁ బ్రయోజనముండదు. నాచేత నట్టి మహాత్కార్యములఁ జేయించిన శ్రీరామచంద్రమూర్తి, నాకు సిలుగులు గూర్చునా! నే నీ భటులవెంట నేగి పాదుషాకుఁ జెప్పవలసిన దంతయుఁ జెప్పెదను. రఘునందనుం డాతని హృదయమునఁ బ్రవేశించి సద్బుద్ధిఁ బ్రసాదింపకయుండునా! నీవు ధైర్యచిత్తవై యుండుము. శ్రీరామసేవ మాత్రము మఱవవలదు. కుమారుని జాగరూకతతో నరయుచుండుము."

తురుష్కభటులు రామదాసుని శృంఖలాబద్ధునిగఁజేసి, గోలుకొండకుఁ దీసికొనిపోయిరి. తానీషా రామదాసున కిట్లనెను. "నీవు మా ముఖ్యమంత్రులగు నక్కన్నమాదన్నలకు మేనల్లుఁడవనియు, నీతండ్రి మాసంస్థానమున నుద్యోగియై యుండెననియుఁ దలంచి, నీకు తహాసీల్దారుపని నొసఁగి నాము. కాని, యిట్టివాఁడవగుదువని నే నెప్పుడును తలంచి

యుండలేదు. నీవు వసూలుచేసిన యాయులక్షల పైకమును దెమ్ము. లేనిచో దాని నిచ్చువఱకుఁ గారాగృహంబున నుండుము.'' అందులకు రామదాసిట్లు బదులు చెప్పెను. "పాదుషాగారూ! నేను సర్కారునకు వ్యతిరేకమైన కార్యము గాని, నష్టమగు కార్యముగాని చేసియుండలేదు. నేను వసూలు చేసిన పైక మెన్నియో సంవత్సరములనుండి తాలూకాపై రావలసినదై యున్నది. ఇంతకుముం దచ్చట తహస్సీల్ దారులుగ నున్నవా రాపైకము వసూలుకాదని వదలివేసిరి. నే నరిగిన పిమ్మట శ్రీరామానుగ్రహమున వసూలయినది. ఇందు నేనొన ర్చిన చౌర్యకృత్య మేమియును లేదు. శ్రీరామాలయనిర్మాణాది సత్కార్యములకు వినియోగించిన యా పైకమంతయు మీదే యని లోకమున కెఱుంగఁ జేసియేయుంటిని. దీనికి ఫలము, భగ వంతుండగు శ్రీరామచంద్రమూర్తి మీకే యొసంగును. మీ రాజ్యమున గోదావరీతీరమున శ్రీరామచంద్రునకు నివాసమైన భద్రగిరి పుణ్యక్షేత్రమై యొప్పుట మీకుఁ గీర్తికరముగాదా! నేను వెచ్చించిన యీధనము, మీకొక్కనాటి ఖర్చుని తలం పుఁడు. ఇందులకు మీరు సమ్మతింపక నన్ను శిక్షించఁదలంతు రేని, నేను భయమందను గాని, యది ధర్మముకాదని చెప్పె దను. శ్రీరామచరణసేవారతుఁడనైన నే నా మహనీయుని కొఱ కెన్నికష్టములనైనఁ బడుదును.''

రామదా సెంత చెప్పినను తానీషా వినలేదు. రామదాసు చెఱలోఁ బెట్టఁబడెను. అతఁ డొక్కింతయు నధైర్యముగాని, విచారముగానియుండలేదు. శ్రీరామచంద్రమూర్తిని హృదయపీఠమున నిలిపి, తన్ను రక్షింపుమని వేఁడుచుండెను. పైకము నిమ్మని తానీషా యాతని కనేక బాధలు గలిగించెను. భటులు రామదాసుని ముండ్లకంచెలపై నడిపించిరి. కొరడాలతో గొట్టిరి. వేడియెండలో నడిపించిరి. వా రెట్టివిధమున శిక్షించుచున్నను రామదాసు శరీర మావంతయుఁ గందలేదు.

పెక్కుమాసము లాతఁడు కారాగృహంబున నపరిమిత కష్టంబు లందుచుండెను. భక్తరక్షణపరాయణుఁడైన, శ్రీరామదేవున కాతనిపైఁ గరుణకలుగు దినములువచ్చెను. ఒకనాటి యర్ధనిశియందు రామలక్ష్మణులు రామదాస రక్షణోద్యోగము వహించి, సప్తద్వారముల యందుండు భటులను దాటి, తానీషా యంతఃపురమును బ్రవేశించి, తలుపు తెఱువుమని పిలిచిరి. ఆసమయమునఁ దన శయనమందిరమునకు వచ్చిన వారెవ్వరోయని తలంచుచు, దానీషా ద్వారము తెఱచి యీవలకువచ్చి వారింగాంచి "మీరెవ్వరు? ఏమిపనికై యీ రాత్రిసమయమున వచ్చితి"రని యడిగెను. మేము భద్రాద్రి నివాసులము. రామదాసుని యాజ్ఞననుసరించి పనులు సేయుచుందుము. అతఁడు మీకీయవలసిన యాఱులక్షల పైకము నిచ్చుటకు వచ్చితిమి. పైకముదీసికొని రసీదునిచ్చి మాకు

రామదాసు నొప్పగింపు''మని పలికి పైకమును నాతని యెదుటఁ గుమ్మరించిరి. ఆతఁడాశ్చర్యమంది వారినిఁ బీఠములయందుఁ గూర్చుండుడనెను. "మేముత్వరగాఁ బోవలయు" నని రామలక్ష్మణులు బదులుచెప్పిరి. పైకము నెంచుకొని తానీషా వారికి రసీదునిచ్చెను. కన్నుమూసి కన్నుదెఱచునంతలో రామలక్ష్మణులు మాయమైరి. రామదాసు చెఱయందు నిద్రించుచుండఁగా వారాతనిం జేరి "నీ పైకము ముట్టినది: ఇదిగో రసీదు,'' అని పలికి, రసీదు నతనిముందుఁ బడవేసి యదృశ్యులైరి.

రామలక్ష్మణు లరిగినతరువాత తానీషా తనచిత్తమున "ఇదియంతయుఁ జిత్రముగ నున్నది. పైకము దెచ్చినవారు రామలక్ష్మణులని గ్రహించి పూజింపనైతిని. ఇఁకనైన రామదాసుని గారాగృహ విముక్తునిజేసి, నాయపరాధమును సహింపుమని ప్రార్థించెదగాక" యనితలంచి, యాక్షణము ననే రామదాసునిఁ జెఱనుండి విముక్తునిఁజేసి "నీవీయవలసిన పైకమంతయు ముట్టినది. నేను నీయెడలఁ జేసిన మహాపరాధముల మన్నింపుము. నీవు మహాభక్తుండవని నేడు తెలిసినది. ఆపైకమును నీవు మరలఁగైకొని నీయిచ్చవచ్చినట్లు వెచ్చింపుము,"అని యాతని పాదములపైఁ బడెను. తనపై శ్రీరాముఁ డిట్లు కరుణించెనని రామదాసు సంతోషించి, తానీషా కిట్లు

నెను. "తానీషా! నీవెంతయు ధన్యుఁడవు. నన్నుగన్న తండ్రి యగు శ్రీరామచంద్రమూర్తిని నీవుకన్నులారగాంచితివి."

రామదాసు వలదని యెంతచెప్పినను వినక, తానీషా యాతని కా పైకము మరల నిచ్చివేసి, శ్రీరామచంద్రునకై వినియోగించవలసినదని చెప్పి, భద్రాచలము శ్రీరామునకు మాన్యముగా నొసంగి, యెప్పటియట్లు తహాసీల్‌దారుగా భద్రాచలమునకుఁ బంపెను. తానీషామాటఁ ద్రోసివేయఁ జాలక రామదాసు మరలఁ గొన్నిసంవత్సరములు తహాసీల్‌దారుగా నున్నట్లు తోచుచున్నది. తన యసమానభక్తిచే శ్రీరామచంద్రుని యనుగ్రహము సంపాదించిన భక్తాగ్రేసరుఁడైన రామదాసు ఆంధ్రులకు నిరంతర స్మరణీయుఁడుకదా! ఆంధ్రు లీతనిని, ఈతఁడు రచించిన దాశరథిశతకమును నెప్పటికిని మఱువఁజాలరు.

6. గోవ్యాఘ్ర సంవాదము.

పూర్వ మొక భూసురుని యొద్ద, నిత్యసత్యవర్తినియగు హోమధేనువుండెను. అదియెన్నఁడును నితరగోవులతోఁ గలహంబునకుఁ బోయియెఱుంగదు. తనకు గలిగినంతలో నా సంతృప్తి నందుచుండును. ఇట్టి సురభియొకనా డరణ్యమునకుఁ

బోయి మేయుచుండ, వ్యాఘ్రంబొకటి పొంచి పొంచి చూచి
దానిమీఁదకు లఘించెను. అప్పుడా గోరత్న మొక్కింతయు
భయమందక యావ్యాఘ్రముతో "నిలువుము; నిలువుము.
తొందరపడవలదు. నావాక్యములు వినిన పిదప నీయిచ్ఛ
వచ్చినయట్లు చేయు" మని పలికెను. ఆమాటలకు బెబ్బులి
యాశ్చర్యమంది, కొంత సేపటి వఱకును జిత్తరువువలె నిలిచి,
యాధేనువు నీక్షించి "ఆమిషార్థినై వచ్చిన నన్ను వారింపఁ
గారణమేమి ? నీ వేమి నుడువఁదలంచితి" వని యడిగెను.
అంతలకు సురభి "ఓవ్యాఘ్రరాజమా ! నాకొక ముద్దులపట్టి
జనించి నేటికిఁ బదునైదు దినంబులయ్యెను. అతఁడింకను
గరికఁ దినుట నేర్వలేఁడు. నే నరిగి కడుపారఁ జన్నుఁగుడిపి
సత్వరమ్ముగ వచ్చెదను. నాయెడలఁ గరుణవహించి యిందుల
కనుజ్ఞనిమ్ము" అని పలికి, మరలఁ దనయంతరంగమున
వత్సము నుద్దేశించి "ఇప్పుడు నాదూడకుఁ బాలిచ్చి
వచ్చెదఁగాక! ఆపాలు పుడిసెడు, నరిగిన పిదప దాని
కేమిగతియో! నన్నుఁగానక యది యేధేనువు పొదుగైనఁ
గుడువఁబోయినఁ బొడువకయుండునా! పొరుగిండ్లకుఁ
బోయినఁ గుక్కలు పైఁబడి కఱచునేమో!" యని విచారించి
తనవిచారము బయలుబడినచో వ్యాఘ్రము తన్ను వత్స
మును జూచివచ్చుట కనుజ్ఞ నీయదేమోయని మరలఁ బుండ
రీకమును జూచి, "కొంచెము పాలతో నాసుతునకు సంతృప్తి

యొదవును. నీకు నా మాంసమంతయు భుజించినఁగాని తృప్తి యొదవదు. కావున నీవొక్కింతకాల మోర్చుకొనియుండుము. నేను సత్వరముగఁ బోయివచ్చెద" ననెను. అందులకు వ్యాఘ్రము "గోరత్నమా! నీమాటలునాకుమిగుల నద్భుతము గలిగించుచున్నవి. కొడుకునుజూచివచ్చెదననినీవు చెప్పుమాటల నెవ్వరైన నమ్ముదురా!" యనిన ధేనువిట్లనెను. నీవు నన్ను విశ్వసింపుము. నేను నాసుతునకుఁ బాలిచ్చి, తగుబుద్ధులుచెప్పి యరుదెంతును. నీ వంగీకరింపకయున్న నే నేమియుఁ జేయ జాలను. అతిథి సత్కారముకంటెఁ బుణ్యమైన కార్యము మఱియొకటి లేదని ధర్మశాస్త్రములు ఘోషించుచున్నవి. ఇప్పుడు నీవు నాకతిథివైతివి. అట్టియెడల నేను నిన్ను విడిచితి నేని బాపము సంభవింపదా! కన్న కడుపగుటచేతను, నాతని విడిచి దూరమరుగు సమయమగుటచేతను నింత చనవుఁబూని నిన్ను బ్రతిమాలుచుంటిని. నాయెడలఁ గొంచెము కరుణఁ బూనుము."

ధేనువు మాటలువిని కొడుకును జూచి సత్వరముగ వత్తునని శపథము సేయుమని పుండరీకము పలికెను. ధేనువు పెక్కు శపథములు జేసినపిదపఁ, బుండరీకము దానిని నమ్మి పోయిరమ్మనెను. గోవు తిన్నగాఁ గదురయుమున గృహాము నకుఁబోయి యంబారవము గావించెను. వత్సము చెంగు చెంగున దాటుచుఁ దల్లింజేరి చన్నుగుడువసాగెను. అదిపాలు

మిత్రవిచిత్రవంశము నీకతంబున భూతలమున నాచంద్రార్క-తారావనీ శరధిస్థాయిగ నిలచును. నీవిఁక ధైర్యమున నుండుము. నాకై పులి వేచియుండును."

ఇట్లు చెప్పి వత్సంబునోడఁబఱచి యాధేనువు కడు రయమునఁ బుండరీకమున్న తావునకుఁ బోయెను. ఇంకను ధేనువు రాలేదని యాకలిచేఁ దపించుచున్న యావ్యాఘ్రము నెదుట నిలిచి, సురభి "శార్దూలవరేణ్య! నీవు నాయెడలఁ జూపిన కరుణకు సంతసించితిని. నీ దయవలన నా కుమారునిఁ జూచివచ్చితిని. ఇఁక నీవు నన్నాహారముగాఁ జేసికొని యాకలిఁ దీర్చుకొనుము. నేను పుణ్యలోకమునకుఁ బోవుదు"ననెను. అంతకుముందెంతయో యాకలిబాధ నొందుచున్న పుండరీకము ధేనువుం జూచి, దాని సత్యసంధతకుఁ నచ్చెరువుఁ బొంది యట్టె నిలిచియుండెను. 'త్వరగా నన్ను భక్షింపు' మని సురభి సమీపించినకొలఁదిని శార్దూలము వెనుకకుఁ బోవఁదొడంగెను. ఎంత బలవంతపఱచినను శార్దూలము సురభిం జంపనొల్లక "గోరాజమా! నీ విమల సత్యప్రౌఢికిఁ మెచ్చితి. నిన్నుఁ జంపఁజాల. నీవు నిజవాసము జేరి, కొమరునితో సుఖముగా నుండు"మనెను. అప్పుడు గోవు సత్యవాక్శుద్ధికిని, పులికృపాసమగ్రబుద్ధికిని మెచ్చి, శ్రీహరి వాటికి దివ్యపదవి నొసంగెను.

7. ప రో ప కా ర ము.

దుర్యోధనుని యాజ్ఞ ననుసరించి వారణాసీపురంబునఁ బురోచనుఁడు నిర్మించినలాక్షాగృహాగ్నిజ్వాలలనుండి తప్పించుకొని, పాండవులు, జననియగు కుంతితోఁగూడ బ్రాహ్మణవేషములతో నేకచక్రపురముఁ జేరి, యందొక బ్రాహ్మణుని గృహంబున వసించుచుండిరి. వ్యాసమహర్షి యనుగ్రహమున నొదవిన షడంగయుక్తవేదాధ్యయనం బొనర్చుచుఁ గుహనా ద్విజవృత్తిఁ జరించుచు, విప్రగృహంబులందుఁ భిక్షము నెత్తుకొనుచు, సజ్జనారాధ్యులైన యప్పాండవులు,జఠరరక్ష నమర్చుకొనుచుండిరి.అనుదినంబును దమగృహంబులకు వచ్చు నప్పాండవులను దద్గ్రిహాకర్త విష్టార్థసమర్పణక్రియఁ బ్రిహర్షమనస్కుల జేయుచుండిరి.

ఇట్లుండ నొక్కదినంబునఁ బాండవులున్న గృహంబునకు యజమానియైన బ్రాహ్మణుండు "హా! దైవమా! నీవు మాయంతముఁ జూడఁదలంచితివి కాబోలు ! ఆదుష్టరక్కసునకాహారముగాఁ బోవుటకు నేడు మావంతువచ్చినది. వానికెవ్వరి నాహారంబుగాఁ బంపుదును! విధ్యుక్తప్రకారంబున మత్పరిణీతయై, ధర్మచారిణియు, వినయవతియు, ననువ్రతయు నగు నిక్కుటుంబిని నెక్కరణిఁ గ్రక్కున రక్కసున కాహారంబగుమని యనుపుదు! అధికధర్మప్రవృద్ధిఁగాఁదగిన వరున

కల్పింప విధాతృనివలనఁ బడసిన యిక్కుమారి, నతిబాలను, దీనియం దుద్భవిల్లు దౌహిత్రలాభంబుదొలంగ నెత్తెఱంగున నారాక్షసున కశనంబగుమని విసర్జింతు! అస్మదీయపిండోదక ప్రదాన నిదానుండును, వంశవర్ధనుండును, బితౄణమోక్షణుం డును నగు నిక్కుమారు, నెఱిచియుతవానింజూచిచూచి, యెప్ప గిది నప్పళితాళి వాతంద్రోతు! సజీవుండనై యిట్టి కఠినక్రియల కుత్సహింపనోపఁ గావున, నద్దానవున కేన భక్ష్యంబయ్యెద" నని తలంచి, యాత్మపరిత్యాగంబునందుఁ గృతనిశ్చయుండై యుండెను. అట్టి సమయమున నాగృహస్థుంగని గృహిణి యిట్లనెను. "ప్రాణేశ్వరా! నీ వేనులకుఁ జింతించెదవు? మనము ఘోరవిపదాబ్ధిలో మునింగితిమి. దీనిం దరింప మనకుఁ దరముగాదు. దైత్యున కాహారంబుగా నే నరుగుదును. నీవు ధైర్యమున నుండుము. వంశవిస్తారకుఁడగు తనయుఁ డున్నాడు. పుత్రిక యున్నది. ఈమెకుఁ దగిన వరునిఁదెచ్చి వివాహ మొనర్చి, కుమారునిఁ జూచుకొనుచు నెట్లో కాలమును వెళ్ల దీయుము. ప్రాణములు విడిచియైన, భార్య భర్తకు హితము సేయవలయును. అదియుంగాక భర్తకంటె ముందు స్వర్గముఁ జేరుసతి, జగంబునందు యశముఁగాంచును. భర్తృహీనయగు కాంత్రబమకు జనులచేఁ గడుహేయముగఁ జూడఁబడును. మఱియు, భార్యమరణించెనేని భర్తకుఁ బునర్దారా సంగ్రహ మున కధికారము కలదు."

ఈమాటలు విని వారిపుత్రిక "జననీ జనకులారా! మీరు నన్నింతకాలము పెంచినను నేను మీదాననగాను. నన్నొరుల కిచ్చుటకన్న మీప్రాణసంరక్షణార్థమై నన్నసురుని పాలం బడవేయుట మిగుల పుణ్యము. మీరు విచారింపక నన్నుఁబంపు"డని పలికెను. "మీరెవ్వరును బోవలదు. నన్నాదైత్యుని కడకంపుఁ" డని కొమరుడు నుడివెను.

ఇట్లు వారందఱును నసురుని కాహారంబుగాఁబోవుటను గూర్చి దుఃఖించుచుఁ పెద్దపెట్టున రోదనముసేయ, నయ్యెడకుఁ గుంతివచ్చి వారి విచారకారణం బేమని యాగృహస్థునడిగెను. అందులకుఁ గృహస్థుండిట్లు పలికెను. "అమ్మా! ఏమి చెప్పుదును! ఈపురమున కనతిదూరమున నున్న యరణ్యమున బకాసురుఁడను నొక దానవుఁడున్నాఁడు. ఆ దుర్మార్గుఁడు పురమును బ్రవేశించి, యిచ్చవచ్చినరీల మానవులను జంపుచుండఁ బురజనులందఱును భయమంది వానితోఁ బ్రతిదినమును బురిలోనికివచ్చి ప్రజలను హింసింపవలదనియు, నను దినము నిలువరుస నొక్కమానిసిని, రెండెనుబోతులఁ బూన్చి శకటముపై వివిధ భక్ష్యములతో . భోజనమును బంపుచుందుమనియు నొడంబడికఁ జేసికొనిరి. ఆ యొడంబడిక ననుసరించి, ప్రతిదినము నట్లు జరుగుచున్నది. నేడు మాయింటివంతు వచ్చినది. అందుచే మాలో నెవ్వరమా నక్తంచరున కాహారముగాఁ బోవుదమా! యని దుఃఖచుచుంటిమి."

బ్రాహ్మణునిమాటలు విన్నయంతనే కుంతికి వారియెడలఁ గరుణగలిగి, యా యాపదనుండి వారిని రక్షింపవలయునని తలంచి యాతనింగాంచి "బ్రాహ్మణోత్తమా! ఇందులకై మీరు చింతింపవలదు. నీకొక్కఁడే సుతుండున్నాఁడు. నాకేవురు గలరు. అందులో నొక్కనిని బకాసురున కాహారంబుఁ గొనిపోవుటకై నియోగింతు"ననెను. అప్పలుకులు విని యావృద్ధరామరుఁడు "హరిహరీ!" యని చెవులు మూసికొని "తల్లీ! ఎంతమాటఁ బలికితివి! జీవితార్థినై నాయింటికి వచ్చిన బ్రాహ్మణుని దైత్యువాతఁ ద్రోయుటకు నా చిత్తంబెట్లు సమ్మతించును? ఇంతకంటె ఘోరపాతకము మఱియొకటి యుండునా!" యనినఁ, నందులకుఁ గుంతి, భూసురున కిట్లుపలికెను. "మహాత్మా! నేను మీపరితాపముఁ జూడఁజాలక నా కుమారుని భవదర్థము రక్కసునికడ కంపఁదలంచితిని. నేను నా యాత్మజుని శక్తి యెఱింగినదాన నగుటచేతనే యట్లొనర్చుచుంటిని. ఆతం డధికమంత్రసిద్ధుఁడు. అతుల భుజాబలుఁడు. బకాసురుం డొక్కఁడేగాక సకల దివిజా దివిజ గుణంబేకంబై వచ్చినను నా నందనుఁడు భీతిలువాఁడుకాఁడు."

ఇట్లుపలికి, యప్పుడే బ్రాహ్మణ గృహంబులనుండి భిక్ష దెచ్చిన భీమునిం బిలిచి, యక్కుంతి, బ్రాహ్మణ గృహస్థుని యవస్థ యంతయుఁ దెలిపి, బకాసురుని వధించి యాతనికి సంతోషముఁ గూర్పుమని నియోగించెను. భీముం డందులకు

సంతోషమున సమ్మతించెను. అంతలో ధర్మార్జున నకులసహ దేవులు తమతమ భిక్షాశనములఁ దెచ్చి, తల్లి గ్రోలఁబెట్టి, తమ ముందట భయంకరాకృతిని వహించియున్న భీముని జూచి యద్భుతమంది, "తల్లీ! భీముఁడు నే డెవ్వరితోడనో ప్రధనము సలుప సమకట్టిన విధంబునఁ గనిపించుచున్నాడు. ఇచ్చట వైరు లెవ్వరునులేరే! ఇట్లుండుట కేమి కారణ?" మని యడిగిరి. భూసురపరితాపనివారణార్థము బకునిఁ జంపుటకుఁ దాను భీముని నియోగించిన విధ మక్కుంతి వారల కెఱింగించెను. తల్లి మాటలు విని ధర్మజుం డిట్లుపలికెను. "అమ్మా! ఎంత సాహసముఁ జేసితివి? ఇతరులకై నిజాత్మజుల విసర్జించు వెంగలు లెందైనఁగలరా! సుశ్లోకుండైన యీతఁడు నీకు విడువఁదగిన సుతుఁడే! ఎవ్వని పరాక్రమముచేత మనము లాక్షాగృహంబునుండి వెల్వడఁగంటిమో, అరణ్యమందు మనకు నిద్రాభంగమగునని, హిడింబాసురుని దూరమునకుఁ దీసికొనిపోయి యెవ్వఁడు వధించెనో, ఎవ్వని భుజాబలమునకు వెఱచి ధార్తరాష్ట్రులు ధృతి దఱఁగి నిద్ర నుడిగియుందురో, యట్టి శౌర్యనిధియైన యనిలాత్మజుని, నా బకాసురుని నోటఁ ద్రోతువా ?

తనయుల మాటలకుఁ గుంతినవ్వి యిట్లనెను. "కుమారులారా! వృకోదరుని బలంబెఱుంగక యీకార్యమునకుఁ బంచినదానఁగాను. ఈతఁడు వజ్రశరీరుఁడు. యశనిపాణినైనఁ

గెలువ సమర్థుఁడు. ఈతనింగూర్చి మీరు సంశయింపవలదు. బకునిఁ దెగటార్చి, బ్రాహ్మణ గృహస్థుని బెడదఁబాపును. మన మీ బ్రాహ్మణోత్తముని గృహంబునఁ బెక్కునాళ్ళ నుండి సుఖస్థితి నున్నందులకుఁ, బ్రత్యుపకారము గావించు దఱి దొరకొనియెను. అవని దివిజులకుఁ బ్రియంబు సేయుటకంటె మఱియొక సుకృతంబేమియున్నది? బ్రాహ్మణాశీర్వచన ప్రభావంబున మీకు నిత్యాయురారోగ్య సౌఖ్యవైభవములు సంఘటిల్లును.''

ధర్మనందనుఁడు కుంతీదేవి కారుణ్యభరిత బుద్ధికిని, వసుంధరామరులయందుండు ధర్మనిత్యతకును సంతోషించి, తాను గూడ భీముని బకాసుర సంహారోద్యోగమున నియోగించెను. భీముఁడు తనకుఁ గడుపునిండ నాహారముఁ బెట్టుమని బ్రాహ్మణుని గోర, నతండు ముదమందుచు సమస్త పదార్థములతో భోజనము పెట్టెను. బ్రాహ్మణార్పిత మృష్టాన్నమునుఁ దనివి తీరఁ నారగించి భీమసేనుండు సేయనాయితుండై, బహువిధ భక్ష్యభోజ్యాది నానాపదార్థ పరిపూర్ణంబై మత్తమహిషద్వయంబులచే బంధింపబడిన నొక శకటంబు నెక్కి యత్యుత్సాహంబున, పురంబు వెడలి చనియెను.

అతఁడొక యరణ్యమును బ్రవేశించి, కొంత దూరమరిగి, రక్తమాంసంబులచే దుర్గంధ బంధురంబైన బకుని నిలయమును దూరమునుండి దిలకించి, దానిని సమీపింపఁ

నిచ్చుఁగొనక, యచ్చటనే శకటంబునాపి భీషణంబుగా నెలుఁ గెత్తి బకుని బిలిచెను. అంతకుముందే యాకలిబాధను తహ తహలాడుచు, భోజనముఁ బంపుట కేకచక్రపురవాసు లాల స్యముఁ జేసిరని మండిపడుచున్న యా బకాసురునకు భీముని కేక లద్భుతమందఁజేసెను. ఆతఁడు వెంటనే తన శైల గహ్వరద్వారమునుండి బయలువెడలి దూరమున శకట ముపైఁ గూర్చుండి, యందున్న భక్ష్యభోజ్యాదులఁ దినుచున్న భీమునింగాంచి "ఓరీ! నాకుఁదెచ్చిన భోజనమును నీవు తిను చుంటివా!" యనుచు నాతనిని సమీపించి దృఢముష్టిం బెల్లున వీపుమీద నొక గ్రుద్దు గ్రుద్దెను. భీముఁడావంతయుఁ జెలింపక, యారక్కసుదెస నైనఁ జూడక, పదార్థంబు లన్నియు దిని శకటంబునుండి నేలకు లంఘించి "ఓరీ! మహాక్రూరుఁడవై యేకచక్రపురవాసుల ననుదినంబును జంపుచుంటివి. నేడు నీపాలిటికిఁ గాలుఁడనై వచ్చితిని. ఇంక నీయాటలుసాగ"వని పలికి యాదానవుని మార్కొనెను. ఇరువురును గొంతసేపు భయంకరమైన ముష్టియుద్ధ మొనర్చిరి. తుదకు బకాసురుఁడు విగతజీవుఁడయ్యెను. భీముఁడు శైలనిభమైన యాదైత్యుని కళేబరంబు నీడ్చితెచ్చి యేకచక్రపురద్వారముముందుఁ బడ వేసి, సదనంబునకేగి యావృత్తాంతము దల్లికెఱింగించెను. అసాధ్యుఁడైన దానవునిఁజంపి తమకు సౌఖ్యముఁగూర్చి

నందులకు, భీముని నక్కార్యమునందు నియోగించిరితన పరోప కార పారీణతఁ బ్రకటించిన, కుంతిని నప్పురజను లనేక విధం బులఁ గొనియాడిరి.

8. భోజుఁడు.

(రాజ్యప్రాప్తి.)

ధారాపురాధీశ్వరుఁడగు సింధులుఁడుతనకు మరణకాల మాసన్నమైనదని యెఱింగి తనతమ్ముఁడగుముంజునకు రాజ్యము నధీనముఁజేసి "తమ్ముఁడా! ఈరాజ్యముతోఁబాటు నా కుమారుఁడైన భోజునిఁగూడ నీవశముఁజేయుచున్నాను. బాలుఁడైన వీనినిరక్షించుభారము నీయది. వేయేల! ఈతఁడు నీ నంద నుఁడుగా భావింపుము. ఇఁక నేను చెప్పవలసిన దేమియు లేదు;" అని పలికి తనకుమారుఁడైన భోజుని నాతని చేతులయందుఁ బెట్టెను. ముంజుఁడగ్రజునకు "అన్నయ్యా! నీవుభోజునిగూర్చి యావంతయుఁ జింతింపవలదు. ఆతని కేవిధమయిన కొఱంతయు గలుగ" దని చెప్పెను.

అట్లు చెప్పిన కొన్నాళ్ళకు సింధులుడు, దివంబలంక రించెను. ముంజుఁడు ధారానగరాధిపతియై మహాసంతోష సాగరంబున నోలలాడుచు, నిచ్చవచ్చినయట్లు రాజ్యపరిపాల నము జేయుచు, నంతకుముందు సింధులునకు ముఖ్య

మంత్రియు, బుద్ధిమంతుడును నగు బుద్ధిసాగరుని, ముఖ్యమంత్రి పదవినుండి తొలగించి యాపని వేఱొకని కొసంగెను. సత్యరతుఁడును, ధర్మపరుఁడును, మహామేధాసంపన్నుఁడునగు బుద్ధిసాగరుని యెడల నట్లు ప్రవర్తించిన ముంజునియందుఁ బ్రజల కసంతుష్టికలిగెను. ఇట్లుండ నొకనాఁడు జ్యోతిశ్శాస్త్ర పారంగతుండగు నొక భూసురుఁడు ముంజుని యొద్దకువచ్చి, జన్మారంభమునుండి నాటివఱకు నాతని చరిత్రము నెఱిం గించెను. ముంజుఁడాతని విద్యామహిమంబున కచ్చెరువుఁ బొంది, బుద్ధిసాగరప్రబోధితుఁడై భోజునింగూర్చి వినఁ దలంచి, యక్కుమారుని రావించెను. భోజుఁడు పినతండ్రి యగు ముంజునకు నమస్కరించి, యొక పీఠమున నాసీనుం డయ్యెను. జ్యోతిష్కుఁడు భోజుని ముఖలక్షణములును, తేజ మును జూచి యద్భుతమంది, ముంజునితో "మహారాజా! ఈ కుమారుని యదృష్టమిట్టిదని వర్ణించుటకు నా కలవిగాదు. అయినను నాకుఁ దోచినట్లెఱింగెదను. ఈతని పాఠశాలకు బంపివేయుఁ" డనెను. ముంజుని యాజ్ఞననుసరించి భోజుఁడు పాఠశాలకేగెను. పిదప జ్యోతిష్కుఁడు ముంజున కిట్లనెను. "రాజేంద్రా! ఆ భోజుఁ డేబదియైదుసంవత్సరములు దక్షిణా పథము నిరంకుశముగఁ బరిపాలించును. ఈతని కీర్తి సకల దిక్కులఁ బ్రకాశించును."

జ్యోతిష్కుని పలుకులు విన్నంతనే ముంజునిముఖంబున నొకవిధమైన చిన్నదనము కలిగెను. కాని, యాతఁడు సంతోషించినవానివలెఁ బలికి, యాజ్యోతిష్కుని సత్కరించి పంపివేసెను.

ముంజుని చిత్తమునఁ గలఁత ప్రవేశించెను. ఆతఁడు తన చిత్తమున "భోజునిఁగూర్చి జ్యోస్యుఁడు చెప్పినపలుకు లసత్యమగునా! ఆతఁడు రాజయ్యేనేని నన్నుఁ జూచువా రెవ్వరు నుండరు. కావున నే నీరాజ్యలక్ష్మి నాకుఁ దక్కునట్లుగఁ జూడవలయును. ఇందులకాభోజుని నంతమందించుట తప్ప, మఱియొక మార్గమేమియు లేదు," అని తలంచి, వంగదేశాధీశ్వరుఁడును, బలపరాక్రమశాలియునగువత్సరాజుం దోడ్కొని వచ్చుట కొకసేవకునిఁ బంపెను.

వత్సరాజు తన తమ్మునితోఁగూడ ధారానగరంబునకు వచ్చి ముంజునిఁ జూడఁబోయెను. ముంజుఁ డాతనిని బీఠమునఁ గూర్చుండఁజేసి, కుశలప్రశ్నానంతరమున నెమ్మదిగా నిట్లు పలికెను. "వత్సరాజా! నీవు నాకు విశ్వాసపాత్రుండవగుట చేత నొక కార్యమునందు నిన్ను నియోగింపఁదలఁచి రావించితిని. నీ వా కార్యమును జేసితీరవలయును. నీ వీ రాత్రి భోజుని భువనేశ్వరీ దేవాలయమునకుఁ దీసికొనిపోయి చంపివేయవలయును."

ఈమాట విని, వత్సరాజంతరంగమున "రాజ్యకాంక్షంజేసి ముంజుఁ డిట్టి దుష్కృత్యముఁజేయ సాహసించినా" డనితలంచి, దానిని వారించుట కాతని కనేకవిధములఁ జెప్పెను. వత్సరాజెంత చెప్పినను ముంజుఁడు వినకపోవుటయేగాక యాగ్రహమున మండిపడియెను. ఇఁక వత్సరాజు మాటడలేక పోయెను. "రాజాజ్ఞ నిర్వర్తించెదఁగాక" యని యాతఁడు పలికి యచ్చటినుండి వెడలెను.

సంధ్యాసమయమున, వత్సరాజు గురునియొద్దనున్న భోజునికడకుఁబోయి "నిన్ను స్వయముగా గృహంబునకుఁ దోడ్కొనిపోవుటకు వచ్చితి" నని పలికి, యాతనిని రథముపై నెక్కించుకొని, వత్సరాజు, తమ్ముఁడుగూడ వెంట నరుదేరసమీపారణ్యమున నున్న భువనేశ్వరీయాలయ మార్గమునఁ బోవుచుండెను. భోజుఁ డనుమానమున "న న్నీమార్గమున నెచ్చటికిఁ గొనిపోవుచుంటి" వని వత్సరాజు నడిగెను. వత్సరాజు బదులుచెప్పలేదు. కొంచెముసేపటిలో వారు భువనేశ్వరీయాలయమును జేరిరి.

భోజునిఁ జంపవలసివచ్చెనుగదా! యని వత్సరాజు విచారించుచునేయుండెను. నిశ్చయముగా నాతఁడు క్రూరబుద్ధిగలవాఁడు కాఁడు. కాని, ముంజునకులోఁబడియున్న వాఁడగుటచే నాతఁడీదుష్కృత్యమును చేయవలసివచ్చెను. అతఁడు కన్నీరు గార్చుచు భోజునిఁజూచి "భోజకుమారా! నీవు మహారాజువగుదువని

జ్యోతిష్కుఁడు చెప్పుటచేత, ముంజుఁడు నిన్ను జంపవలసినదని నన్ను నియోగించినాడు. ఇట్టికార్యము వలదని నే నాతని కెంతయో బోధించితిని; కాని ప్రయోజనము లేకపోయినది ఏమిచేయుదు?" నని గద్గదస్వరముతోఁ బలికెను. ఆ పలుకులు విని భోజుఁ డావంతయు నధైర్యముగాని, దుఃఖముగాని పొంద లేదు. సుధారస మొలుకు పలుకులతో నాతఁడు "వత్స రాజా! నీవు రాజాజ్ఞను నిర్వర్తించుము. ఇందులకు నీవు చారింపనేల? దైవవిధిదాటుట కెవ్వఁడు శక్తుఁడగును! దేహికి జననమరణములు సహజములు; మరణమునకై నేను భయమందువాఁడగాను. సంసిద్ధముగా నుంటి"నని పలికి, మనం బునఁ బరమేశ్వరుని బ్రార్థించి, తనతొడచీఱి, రక్తముతో నొకమఱ్ఱియాకున గడ్డిపోచతో నేదో శ్లోక మొకటివ్రాసి, దానిని ముంజున కిమ్మని వత్సరాజున కొసంగెను.

ప్రాణపరిత్యాగమున కావంతయుఁ జలింపక, యద్భుత తేజంబుతోఁ బ్రకాశించుచున్న భోజునిగాంచి, వత్సరాజుతోఁ దమ్ముఁడు "అగ్రజా! సుగుణ రత్నాకరుండగు నీభోజునిఁ జంపుటకు నీకుఁ జేతులెట్లాడును? సంగరరంగమున వైరివీర కంఠరక్తమున నభ్యంగనకేళి సల్పదగిన నీకృపాణము, నీమహా రాజపుత్రుని కంఠముపైఁ బ్రయోగింతువా? రాజ్యకాంక్షం జేసి, ముంజుఁడు క్రూరచిత్తుఁడై ని న్నీకార్యమునందు నియోగించెఁగాక! వివేక వంతుఁడవైన నీవు ధర్మము దప్పి

చరింతువా!"యనెను. తమ్ముని మాటలతో వత్సరాజు
చిత్తము మాఱిపోయెను. అతఁడు తమ్ముఁగాంచి "తమ్ముఁడా!
ఈ సుకుమారశరీరుని నెట్లు వధింతునా! యని సంశయించు
చున్న నా చిత్తమును నీవాక్యములు పూర్తిగా మార్చివేసినవి.
నే నీతనిఁ జంపజాలను. ముంజునితో నేదో యుక్తిఁ బన్నెద"నని
చెప్పి భోజునితోఁ "కుమారా! నిన్ను వధింపఁదలంచిన పాపాత్ముఁడ
నగు నన్ను క్షమింపు"మని వేఁడుకొని, యాతనిని దన మందిర
మునకుఁ దోడ్కొనిపోయి, యెవ్వరికిని దెలియకుండ నుంచెను.
తిరువాత, నా వత్సరాజు ముంజునికడ కేగి రాజేంద్రా! నీయాజ్ఞ
ననుసరించి భోజుని వధించి, యొరులకుఁ దెలియకుండ, నాతని
కళేబరమును భువనేశ్వరీ యాలయ ప్రాంతమునందే పాతిపెట్టి
తిని. మరణ సమయమున నాతఁ డాకుపై నేదియో వ్రాసి
మీకిమ్మని వచించినా"డని చెప్పి, దానినొసంగి, నాతనిచే
ననుజ్ఞాతుఁడై యావత్సరా జరిగెను.

వత్సరాజరిగిన పిదప, ముంజుఁడు తనకు భోజుఁడు
మఱ్ఱియాకుపై నేమివ్రాసెనోయని చూచెను. అందీశ్లోకము
వ్రాయఁబడియుండెను.

* శ్లో. మాంధాతాచ మహీపతిః కృతయుగాలంకారభూతో
గతః
సేతుర్యేనమహోదధౌ విరచితః క్వాసౌ దశాస్యాంతకః

అన్యేచాపి యుధిష్ఠిర ప్రభృతయో యాతాదివం భూపతే
నైకేనాపి సమంగతా వసుమతీసూనంత్వయాయాస్యతి.

తాత్పర్యము:— "కృతయుగమునకు భూషణంబైన మాంధాతమహిపాలుఁడు గతించినాఁడు. సముద్రమునకువారధి గట్టి రావణాసురునిఁ గూల్చిన శ్రీరాముఁడో! యిప్పుడేడీ? ఇతరుల మాట యాలోచింపఁగా ధర్మరాజాదులుగూడ స్వర్గస్థులయిరి. కాని, వారిలోనొక్కరితోను ఈభూమిపోలేదు. ఓరాజా! నీతో మాత్రము వెంటవచ్చును!"

ఆ శ్లోకముఁ జదివి, భావము గ్రహించినయంతనే ముంజుఁడు "హా కుమారా! ఎంతపనిఁజేసితి"నని మూర్ఛిల్లెను. కొంతసేపటికి లేచి "కుమారా! నిన్ను నీతండ్రి నాకప్పగించి నందులకు, రాజ్యకాంక్షంజేసి యిట్టి పాపకార్యమాచరించితి గదా!" యని భోజునిఁ దలఁచి పరిపరి విధముల విలపింప సాగెను. ఎట్లో యాతఁడారేయిఁ గడపెను.

ఆ మఱునాడుదయమున ముంజుఁడు సభకుఁ బండితో త్తములయిన భూసురులు మొదలగు వారిని రావించి, భోజుని యెడలఁ దానొనర్చిన మహాపాపకార్యం బెఱింగించి, భోజుఁడు వ్రాసిపంపిన శ్లోకమును వినిపించెను. సభ్యులాశ్లోకమునువిని భోజునిబుద్ధిఁగొనియాడి యాతనింగూర్చి విలపించిరి. ముంజుఁడు వారిని గాంచి తానొనర్చిన దుష్కృత్యమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్త

మేమని యడిగెను. "అగ్నిప్రవేశ మొనర్చుటయే" యని వారు బదులు చెప్పిరి.

ముంజుఁ డగ్నిప్రవేశముజేయ నిశ్చయించి యందులకు దగిన ప్రయత్నమంతయు జేయించెను. భోజునిఁ జంపించి నందులకుఁ బ్రాయశ్చిత్తముగా ముంజుఁ డగ్నిం బ్రవేశించునని విని పురజనులెల్లరు రాజభవనము చుట్టునుమూగిరి. వత్సరాజు మంత్రిశేఖరుఁడగు బుద్ధిసాగరుని చెవిలో భోజుని కుశలమును గూర్చి వెల్లడింగించెను. బుద్ధిసాగరుఁ డానందమందెను. ముంజు డగ్నింబ్రవేసించుటకు సంసిద్ధుఁడైయుండెను. అట్టిసమయమున నెక్కడనుండియో యొక యోగీశ్వరుఁడువచ్చెను. బుద్ధిసాగరుఁ డాతనికి నమస్కరించి "మహాత్మా! నీవెచ్చట నుండువాఁడవు? ఎచ్చటికిఁ బోవుచు నిచ్చటి కరుదెంచితివి? నీవేమయిన మహిమలఁ బ్రదర్శింపఁగలవా?' యని యడిగెను అందులకు యోగీంద్రు డిట్లుచెప్పెను. "సర్వసంగమ పరిత్యాగినై పరమేశ్వరుని సేవించుచున్న, నాకు జగమంతయు నివాసమే. నిన్న మొన్న మరణించినవారిని బ్రదికింపఁగల సామర్థ్యమును పరమేశ్వరుఁడు నాకనుగ్రహించియున్నాఁడు." అగ్నిం బ్రవేశింప సంసిద్ధుఁడైయున్న ముంజుఁ డాయోగీంద్రుని మాటలు విని, యాతనిం జేరి, నమస్కరించి "మహాత్మా! నేను రాజ్యకాంక్షం జేసి, నాయన్నకొడుకయిన భోజునిఁ జంపించిన పరమపాతకుఁడ. నాయందుఁ గృపవహించి భోజుని

సజీవునిగాఁ జేయు"మని ప్రార్థించెను. యోగీంద్రుఁడు "రాజా!
నీవు చింతింపకుము. నీవొనర్చిన పాపకార్యమునకుఁ బశ్చా
త్తాపమందుచుంటివి. కావునఁ బరమేశ్వరానుగ్రహమున
భోజుఁడు సజీవుఁడు కాగలఁడు. అందులకై నేను పరమేశ్వ
రుని ధ్యానింతునని ముంజునకుఁ బలికి, కొంచెముసేపు నిమీ
లితలోచనుఁడై యుండి, పిదప భోజు నుద్దేశించి "రాజ
కుమారా! భోజా! సుగుణశాలివైన నిన్నుఁ జంపించినందు
లకు నీ పినతండ్రియగు ముంజుఁడు-పశ్చాత్తాపమంది, చింతిం
చుచున్నాఁడు. కావున నీవు వచ్చి యీతనికి ముదంబుఁగలుగ
జేయు"మనెను. అంతకుముందే వత్సరాజుచే నొకచోట నుంచ
బడిన భోజుఁ డాక్షణంబున నేవచ్చి, ముంజునకు నమస్కరిం
చెను. అందఱును నాశ్చర్యమందిరి. ముంజుఁ డపరిమితానంద
మంది, భోజునిఁ గౌఁగలించుకొని, "తా నొనర్చిన దుష్కృత్య
మును మఱచిపో"మ్మని పలికెను. భోజుఁ డాతనియందు భక్తి
వినయంబులుఁబ్రకటించుచుఁ సంతుష్టినందెను. తరువాతముంజుఁడు
భోజునకు రాజ్యాభిషేకము గావించెను. బుద్ధిసాగరుఁ డమా
త్యుఁడై యుండ, భోజుఁడు ధారానగరసామ్రాజ్యమునుధర్మ
సంధుఁడై పరిపాలింపఁ దొడంగెను.

9. చిత్రకేతుఁడు.

తొల్లి శూరసేనదేశమును చిత్రకేతుఁడను రాజు పరిపాలించుచుండెను. అతఁడు నిరతుఁడై ప్రజలను గన్నబిడ్డల చందమునఁ గాంచుచు రాజ్యమేలుచుండెను. సద్గుణములన్నియు నాతనియొద్దఁ బ్రోవుగాఁ జేరియుండెనని చెప్పవచ్చును. ఆతనికిఁ బెక్కండ్రు భార్యలుగలరు. ఆతని సంపద కుబేరుని మించియుండెను. ఏవిషయమున నాతనికి గొఱంతలేదు. కాని వంశముద్ధరించు పుత్రుఁడు లేకపోయెనను చింత యాతని మనంబును వేధించుచుండెను. ఇట్లుండ నొకనాఁడాతని మందిరమునకు నంగిరసుఁడను మునీంద్రుఁడు వచ్చెను. చిత్రకేతుఁడాతనిని బహువిధములఁ బూజించెను. అంగిరసుఁడు, చిత్రకేతుఁడు చింతాక్రాంతుఁడై యుండుట గ్రహించి యందులకుఁ గారణమడిగెను. నృపాలుఁడు తన చింతకుఁ గారణం బెఱింగించుటకు సిగ్గుపడి తలవంచుకొనియుండ, నంగిరసుఁడు దానిని దన దివ్యదృష్టి నెఱిఁగి "రాజేంద్రా! నీవు సంతానముకొఱకుఁ జింతించుచున్నావు. ఇఁక నీ వా చింతవిడువుము. నీజ్యేష్ఠభార్యయం దొక పుత్రునిఁ బడయఁ గలుగుదు", వని యొక ఫలమునిచ్చి దాని నామెకిమ్మని చెప్పి యరిగెను.

చిత్రకేతుఁడు ముదమందుచు నాఫలంబును దన పెద్ద భార్యయగు కృతద్యుతి కిచ్చెను. ఆమె యాఫలమును భుజించి

కొన్నాళ్ళకు గర్భము ధరించి, సుముహూర్తముననొక కుమారునిం గనెను. పుత్రోదయమునకుఁ జిత్రకేతుఁ డెంతయో సంతోషించెను. రాజునకు నందనోదయమైనదనితమ సంతోషమును సూచించుటకుఁ బురజను లెల్లరును దమగృహములను దోరణంబులచే నలంకరించిరి. చిత్రకేతుఁడు కుమారునకు జాతకర్మాదిక్రియలు నిర్వర్తించి యనేక బ్రాహ్మణులకు వివిధ దానంబులు జేసెను. కుమారుఁడు శుక్లపక్ష చంద్రుని వలె దినదినాభివృద్ధినందుచుఁ దల్లిదండ్రులకు సంతోషముఁ గూర్చుచుండెను.

కృతద్యుతి కుమారుని గాంచిననాటనుండి, చిత్రకేతు డామెయందే యెక్కువ యనురాగము కలిగియుండెను. కృతద్యుతియందు నందనోదయమగుటచేతనే రాజేంద్రుఁ డామెయందు బద్ధానురాగుఁడై యుండెనని యామె సవతులసూయవహించి, సమయముఁ జూచి యక్కుమారునకు విషంబిడిరి. విషముఁ ద్రాగిన యాబాలుఁడు శయ్యయందే మృతినందెను. మృతుండైన పుత్రునిఁజూచి కృతద్యుతి యనేకవిధంబుల విలపించెను. భార్యకంటె నెక్కుడుగఁ జిత్రకేతుఁడు విలపింపదొడంగెను. మంత్రులు మొదలగు వారెంత చెప్పినను నాతఁడు దుఃఖ మాపుకొనఁజాలఁడయ్యెను. ఆసమయమున, నతనకిఁ బుత్రుని బ్రసాదించిన యంగిరసుఁడు వచ్చి యిట్లు పలికెను.

"సీ. నీకు వీఁ డెవ్వఁడు ♦ నీ వెవ్వనికి శోక
సంతాపమందెదు ♦ సార్వభౌమ
పుత్రమిత్రాదులు ♦ పూర్వజన్మంబున
నెవ్వనివారలో ♦ యెఱుఁగవలదె
మొదల నదీవేగ ♦ మున నాడకాడను
సికతంబుఁ గూడుచుఁ ♦ జెదరుచుండు
నారీతిఁ బ్రాణుల ♦ కతికాలగతిచేతఁ
బుట్టుట చచ్చుట ♦ పొసఁగుచుండు

ఆ. గాన భూతములకుఁ ♦ గలుగు భూతంబులు
మమతతోడ విష్ణు ♦ మాయఁజేసి
దీని కడలనేల ధృతిఁ ♦ దూలగా నేల
బుద్ధిఁ దలఁపవలదె ♦ భూతసృష్టి."

"రాజా! నీ వెవ్వనినిమిత్త మిట్లు విలపించెదవు? మృతుండైన యీకుమారుఁడు పూర్వజన్మమున నీకేమగును? చావుపుట్టువులు మానవులకు సహజములు. నీవు విచారించినందువలనఁ బ్రయోజనములేదు."

ఇట్లు పలికి యమ్మునీంద్రుఁడు మృతబాలకుని కళేబరమును సమీపించి "జీవుఁడా! నీమరణమును జూచి తల్లిదండ్రులు మిగుల శోకించుచున్నారు. నీవు కళేబరంబున మరలఁ బ్రవేశించి, వీరికి సంతోషముఁగూర్చి పితృపితామహార్జితమై

భాగ్యమునకును, రాజ్యమునకును నధిపతివై సుఖంబులనందు మనిపలికెను. మునీంద్రుని మాటలువిని యాకళేబరమువ నున్న జీవుఁడు "ఓతాపసోత్తమా! ఎన్నోజన్మములందుచున్న నాకుఁ బూర్వజన్మమున వీరేమగుదురో తెలుపఁగలవా! జీవునకు వావియనునది యేమికలదు? జననీజనక పుత్రకళత్రాదుల సంబంధ మంతయు మాయాకల్పితము. వీరు నాకొఱకు శోకించుట వెఱ్ఱితనము.

"క. సతులెవ్వరు సుతులెవ్వరు
పతులెవ్వరు మిత్రశత్రు ♦ బంధుప్రియ సం
గతులెవ్వరు సర్వాత్మక
గతుఁడై గుణసాక్షియైన ♦ ఘనుఁడొక్కనికిన్."

అనిపలికి, యా కళేబరమునుండి జీవుండు వెడలి పోయెను. చిత్రకేతుఁడు మునీంద్రునివలన దివ్య జ్ఞానోపదేశమును వడసి, దుఃఖమును విడిచి, కుమారునకుఁ బ్రేతకృత్యములు నిర్వర్తించి, విరాగియై సంసారమును విడిచి, కాళిందీ నదీతీరమునకేగి నిశ్చలచిత్తుఁడై భగవంతునిఁ గొలుచుచుండెను. కొన్నాళ్ళకు శ్రీహరి యాతనికి సాక్షాత్కరించి యొక దివ్యవిమానమునిచ్చెను. విమానమును వడసిన చిత్రకేతుడు, హరిని భజించుచు మూడులోకములఁ జరించుచుండెను. ఒకనాడాతఁడు పరమేశ్వరునిఁ జూడఁ

కైలాసమునకుఁ బోయెను. ఆసమయంబున శంకరుఁడు, పెక్కుమంది మునిపుంగవులచేఁ బరివేష్టింపఁబడి, పార్వతి నంకతలమునఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొని పీఠమున నాసీనుఁడై యుండెను. చిత్రకేతుఁ డందులకునవ్వుచు "జగత్కర్తయైన యాతఁడు మహాదేవుఁ"డని పేరొందినాఁడు. అట్టివాఁడు లజ్జవిడిచి యిట్లు మునుల సన్నిధినున్నాఁడు. సకలధర్మములు తెలిసిన యాతఁడే యిట్లున్నఁ దక్కినవారి మాటఁజెప్పనేల," యని పరిహాసించుచుఁ బలికెను.

ఆపలుకుల కీశ్వరుండేమియు మాటలాడలేదు కాని, జగన్మాతయగు పరమేశ్వరి కాగ్రహమొదవెను. ఆమెకోపదృష్టితోఁ జిత్రకేతునిఁజూచి యిట్లనెను. "పరమయోగీంద్రులుగూడ దేవదేవుఁడైన పరమేశ్వరుని చర్యలఁ బ్రశంశించుచుందురు. అట్టిచో నీవీతనిని బరిహాసముఁ జేసితివి. ఈశ్వరదూషకుండవగు నీవు శ్రీమన్నారాయణుని యనుగ్రహమున కెట్లు పాత్రుఁడవైతివో కదా! పూజ్యుండగు నీశ్వరునిఁ దిరస్కరించిపలికి నందులకు ఫలముగా నీవు దనుజుఁడవై జన్మింతువుగాక."

పార్వతి యిడిన శాపమునకు భయమంది చిత్రకేతుఁ డామె చరణములపైఁబడి రక్షింపుమని ప్రబదిమాలెను. తరువాత నాతఁడు వృత్రుఁడను రాక్షసుఁడై జన్మించి, మహేంద్రునిచేఁ గూలి మోక్షము నందెను.

10. హంపీక్షేత్రము-అందలి శిథిలములు.

బళ్ళారి మండలమున హొసపేట యను పట్టణమునకు సుమారెనిమిదిమైళ్ళ దూరమున హంపి యను పుణ్యక్షేత్రము కలదు. అందు, కమనీయమై, మధురజలపూరితమైన పర్వతపార్శ్వములనుండి జలజలస్వనముతో పారుచుండు తుంగభద్రానదీతీరప్రాంతంబు పరమపావనంబైనది. భగవత్ స్వరూపుడును, రామాయణ కథానాయకుండును నగు శ్రీరామచంద్రుని పాదకమలములు సోకిన పవిత్రస్థానం బిదియే. ఇయ్యది రామాయణకాలమందు కిష్కింధ యను పేర బరగుచుండెను. సీతాన్వేషణుడై, శ్రీరామచంద్రుడు కిష్కింధప్రాంతమున గ్రుమ్మరుచు, సుగ్రీవాదులగు వానర ప్రముఖులతో సఖ్యముచేసి, బాహుబల గర్వోపేతుండగు వాలిని గూల్చి, సుగ్రీవునకు పట్టముగట్టి, యంజనీతనయుండగు హనుమంతునకు తన ముద్రికనిచ్చి, లోకమాతయగు సీతాదేవిని వెదకంబంపిన మహాస్థలం బిదియే. రామాయణమందు జేర్కొన్న మాల్యవంతము, పంపాతీరము, హేమకూటము, ఋశ్యమూకము, మతంగపర్వతము మొదలుగాగల పవిత్రస్థలము లిప్పటికిని యదే నామధేయంబులతో నీ పుణ్యభూమియందలరారు చున్నయవి. క్రీ. శ. పదునాల్గవ శతాబ్ద యారంభమున, పరమజ్ఞానవేత్తయగు విద్యారణ్యస్వాములు లక్ష్మిని

గూర్చి తపంబాచరించి, సంతత లక్ష్మీప్రసన్నమగు పురమున తాను శాశ్వతకీర్తితో వసించుటకు వరముపొందినస్థలంబిదియే.

క్రీ. శ. 1327 వ సంవత్సరమున ద్వారసముద్రమునందు హోయసలరాజ్యము క్షీణించిన తరువాత నచ్చట యాస్థానమందున్న హరిహరరాయలు, బుక్కరాయలు నను నిద్దరు సోదరులు ఉత్తరదిశగా వెళ్ళి తుంగభద్రానది దాటి యచ్చటనుండు నానెగొంది సంస్థానాధిపతికడ మంత్రిగను, కోశాధికారిగను యుండిరి. ఒక దినము హరిహరరాయలు వేటాసక్తుడై తుంగభద్రానదిని దాటి యావలనుండుయడవులయందు వేటాడ బోయెను. అతడు, శార్దూలాది క్రూరమృగము లనేకములను జంపి, మరలి వచ్చుచుండ పొదలలో డాగియున్న నొక శశరాజ ముందు కలిగిన కోలాహలమునకు బెదరి రాయల కడ్డముగా పరుగెత్తుచు వేటకుక్కలచే తరుమబడెను. అది కొంత దవ్వునకు పరుగిడి, గిరుక్కున వెనుకకు దిరిగి వేటకుక్కల నెదిరించెను. వ్యాఘ్రములకు సహితము నెదుర్కొనలవికాని యా వేటకుక్కల నొక్క కుందేలు ధిక్కరించెను గదా యని హరిహరరాయ లచ్చెరువంది యావృత్తాంతమును తన గురువగు విద్యారణ్యుల కెరింగించె. అతడది యాస్థల మాహాత్మ్యంబనియు, నచ్చట నభేద్యంబగు నొక కోటను, పురమును నిర్మించి పరిపాలింపుమని యాజ్ఞనిచ్చెను. హరిహరరాయ లతని యాజ్ఞానుసారము, కొండల మధ్యనుండు నీ

ప్రాంతమున నొక బలిష్ఠమైన కోటనుగట్టి, తుంగభద్రా నదీ తీరమున విశాలమగు వీధులతోను, కనకకలశాలంకృతమై గగనవీధులు నిక్కిచూచుచున్నవో యన, దివ్యరాజ సౌధముల తోను, రమ్యహర్మ్యంబులతోను, వేదవేదాంగముల నభ్య సించు విద్యాపీఠములతోను, మనోహరంబై నానాసుగంధ పుష్పిత తరులతాగుల్మయారామ సీమలతోను, స్ఫటికశిలా నిర్మితంబగు సుందర సరోవరములతోను, శిల్పకళానైపుణ్య మునుఁ జాటు దేవాలయములతోను, రాజస్త్రీ సఖీజనసేవా బృంద వాసకాసారములతో నొక పురవరంబు నిర్మించి, సంతత గురుపదాబ్జ సేవావ్రతుండు గావున, దానికి తన గురువరేణ్యు డగు విద్యారణ్యుని పేర 'విద్యానగర' మని నామంబిడెను. ఈ నగరరాజమును నిర్మించుట కెనిమిది వత్సరములుపట్టెనని తెలియుచున్నది.

హరిహర రాయలు సుగుణసంపన్నుడై న్యాయవర్తనుడై పరిపాలించి, క్రీ. శ. 1343 వ సంవత్సరమున గతించెను. తరువాత నతని తమ్ముడగు బుక్కరాయలు రాజ్యభారము వహించి చేరువనున్న మహమ్మదీయరాజులతో పోరుచు, రాజ్యమును వృద్ధిపరచెను. ఇతని తరువాత రెండవ హరిహర రాయ లనునతడు, 'మహారాజాధిరాజ,' యను బిరుదాంకిత మున సింహాసనమెక్కెను. ఇతడు క్రీ. శ. 1404 వరకు రాజ్యము చేసి దక్షిణమున మైసూరు, కంచి, చెంగల్పట్టు, తిరుచునా

పల్లి వరకు రాజ్యము విస్తరింపజేసెను. ఇతని యనంతరము వచ్చినరాజులలో రెండవ దేవరాయ లిరువదియేడు వత్సరములు (క్రీ. శ. 1421 మొదలు 1448) రాజ్యము చేసెను. ఇతనికాలమున విదేశరాయబారు లితనియాస్థానమునకు వచ్చిరి. 1443 వ సంవత్సరములో పరిష్యాదేశపు రాయబారి యగు 'అబ్దుల్ రజాకు' అనువాడు విద్యానగర వైభవమును గూర్చి యిట్లువర్ణించెను: "విద్యానగరము వర్ణనాతీతమైనది. లోకమునందు దీనికి సమానమైన పట్టణమును మానవుడు వినిగాని, కనిగాని యెరుంగడని నానమ్మకము. ఏడుప్రాకారములు గల యేడుకోటగోడలతో నీపురము నిర్మింపబడినది. మొదటి కోట ప్రాకారమునందు రాళ్ళు మనుష్యునికన్న నెత్తైనవి. అవి సగముభూమిలోనికిదింపబడి మిగిలినసగము పైకిక నపడునటుల నొకదానిప్రక్క నొకటి యమర్పబడియుండుటచే నెట్టి గుఱ్ఱపురౌతునకుగాని, సైనికునికిగాని, యభేద్యమైనది. మొదటి ప్రాకారమునకును, రెండుమూడు ప్రాకారములవరకుగల మధ్య విడిస్థలమందు పొలములు,యిండ్లు, తోటలుకలవు.మూడవప్రాకారమునుండి యేడవ ప్రాకారమువరకుగల మధ్య ప్రదేశమున యనేక దుకాణములతోను, జనసమూహములతోను నిండిన బజారుయున్నది. రాజనగరువద్దనాలుగు బజారు లెదురెదురుగానున్నవి ఉత్తరపుదిక్కున రాజుగారి వాసస్థానమున్నది. ప్రతి బజారువద్ద నెత్తైన సుందర విహారస్థలము లున్నవి. కాని

రాజుగారి యాస్థానమంటప మన్నిటికంటె యెత్తైనది. బజారులు మిక్కిలి నిడివిగను, విశాలముగను యున్నవి.

పుష్పము లెచ్చట చూచినను అమ్మబడుచున్నవి. ఈ పురజనులకు తమ జీవనమున కాహార మెంత యవసరమో పూవులుగూడ యంతయవసరమున్నట్లున్నది. వేర్వేరువృత్తుల నాచరించు వర్తకుల యంగళ్ళు యొకటి నొకటి యానుకొని యున్నవి. నగలమ్మువారు, బజారులో బహిరంగముగా ముత్యములు, మాణిక్యములు, పచ్చలు, వజ్రములు నమ్ముచున్నారు. ఇట్టి మనోహరమగు స్థలమునందును, రాజ నగరుయందును చక్కగా రాతితో చెక్కబడిన కాలువ లనేకములగుండ నీరెడతెగక పారుచుండును. రాజనగరువెనుక 'ధనాయక్' కు నియమించిన గృహమును, హాలును యున్నవి. ఎడమవైపున టంకశాలయున్నది. ఈరాజ్యమున నుండు జనసంఖ్య యింతయని చెప్పుట సులభమైన పనిగాదు. రాజనగరుయందు తొట్టివలె కట్టబడియుండు చిన్నగదు లనేకములు గలవు. ఇవి కరగింపబడిన బంగారుముద్దలచే నింపబడియున్నవి. ఇచ్చట జనులందరు బీదలు, భాగ్యవంతులనక బంగారువస్తువులగు సొమ్ములను, చెవులయందును, మెడలయందును, భుజములందును, మణికట్లయందును, వ్రేళ్ళయందును ధరింతురు. రాజుగారి సింహాసనము కడు గొప్పది; కనకమయమై యమూల్యమైన రత్నములతో చెక్కబడియున్నది

విజయనగర సామ్రాజ్యలక్ష్మి దినదినప్రవర్థమానమై సకలసంపదలతో నిండి తులతూగుచుండెను. కాలక్రమమున ప్రఖ్యాతిగాంచిన కృష్ణదేవరాయలు విజయనగర సింహాసన మధిష్ఠించి, దిగంత యశోవిశాలుడై, సద్గుణ సంపన్నుడై, రిపుజనకభీకరుడై, సంగ్రామశూరుడై, కవిజనపోషకుడై, పండిత పామరుడై, ప్రజానురంజకముగా 1509 మొదలు 1529 వరకు రాజ్యముచేసి, పెక్కు రాజ్యములను జయించి, మహమ్మదీయ రాజుల యుక్కడించి, పోర్చుగీసువారితో సఖ్య మొనర్చి, సామంత రాజులచే కప్పములందుచు, జగన్నుతకీర్తితో పరిపాలించెను. ఇతని కాలమందు విజయనగర మింకను దేవాలయములతోను, ఉన్నతప్రాసాదములతోను, జలక్రీడా భవనములతోను, మనోహరములగు. నుద్యానవనములతోనుఁ చెలువొప్పారుచుండెను గజతురగపదాతుల సమూహముతో నిండిన గొప్పసైన్యము వీరియొద్దనుండెను.

ఇతని కాలమందే "యష్టదిగ్గజము"లను కవీశ్వరు లుండిరి. వీరిలో మనుచరిత్రమును రచించిన అల్లసాని పెద్దన యాస్థాన పండితుడుగా నుండెను. కృష్ణదేవరాయల యనంతరము విజయనగర రాజ్యమునందు కలతలు సంభవించి, తుదకు రామరాజుయొక్క పొగరుపోతుతనముచేతను, దుష్కృత్యముల చేతను, మహమ్మదీయరాజులు సఖ్యభావము మాని, యేకమై 1565వ సంవత్సరమున తాళికోటవద్ద జరిగిన

ఘోరరణమునందు రామరాజును వధించిరి. సకల సంపదలచే విరాజిల్లుచున్న విద్యానగరము మహమ్మదీయుల దురాగ్రహము పాలై వినాశము నొందెను. ఈపట్టణమును కొల్లగొట్టుటకును, నాశనము చేయుటకును మహమ్మదీయులకైదుమాసములుపట్టె నని తెలియుచున్నది. ఖడ్గములతోను, యినుప గుదియముల తోను, తదితరాయుధములతో నొకక్రొక్కటిగా పట్టణనాశము గావింపబడియు, మహమ్మదీయుల క్రోధాగ్నికి దక్క నిలచిన దేవాలయములు, కట్టడములు, భవనములు, రాజవీధులు నేటికిని శిథిలావస్థయందున్నవి. ఈ శిధిలములు చూచినవారికి మనస్సంతాపము కలుగక మానదు. రాజ్యలక్ష్మి యెంత చంచలమో యీశిథిలములే వేనోళ్ళ ప్రకటించుచున్నవి.

దే వా ల య ము లు.

1. "హజారరామస్వామిదేవాలయము" కోటగోడలయందున్నది. దేవాలయములోని శిల్పిచాతుర్యము వర్ణించుట కలవిగాదు. గోడలపై రామాయణము చిత్రరూపముగ చెక్కబడియున్నది. ఈదేవాలయమున 1518 న కట్టబడినది. దేవాలయమున విగ్రహము లేదు. నాశనము కాబడినది.

2. "పంపావతీ దేవాలయము." చక్కగానే యున్నది. ఈ దేవాలయములో ముందుభాగమున రాతికాలువలగుండ నీరు పారుచుండును. గర్భగుడికి పోవు మంటపముదగ్గర కృష్ణ

దేవరాయలపేర నొక శిలాశాసన మున్నది. ఈ దేవాలయమున చిన్న గుడులు గలవు. దీనిలో ముఖ్యమైనది గురిగింజమాధవుని దేవాలయము. ఏకారణముచేతనో పంపావతి దేవాలయము మహమ్మదీయులచే నాశము గావింపబడలేదు. ఇప్పటికిని యచ్చట గొప్ప వుత్సవములు జరుగును. ఈ దేవాలయమునకు ముందు విశాలమైన వీధియున్నది. ఇందు శిథిలములైన రాతి మంటపము లున్నవి. ఇచ్చట యిప్పుడు యాత్రికుల సౌకర్య ములకొరకు చిన్న యంగళ్ళేర్పడినవి.

3. "ఖడ్లికాళు (సెనగగింజ)" అను గణపతిదేవాలయము పంపావతి దేవాలయమునకు కుడిప్రక్కన యెత్తైన ప్రదేశము నందున్నది. ఇందులోని గణపతివిగ్రహ మొకేరాతియందు చెక్క బడి దాదాపు 16 లేక 17, అడుగుల యెత్తుండును. మహమ్మ దీయులకు దీని నెక్కువ భిన్నము చేయుటకు వీలుకానట్లున్నది. దీనిపొట్ట మాత్రము చెక్కబడియున్నది. ఇప్పుడీ దేవాలయము గబ్బిలముల కునికిపట్టైయున్నది. ఇంతగొప్ప విగ్రహము హాస్య భావముగా సెనగగింజ గణపతియని వాడుక యందున్నది.

4. "సాశివుకాళు (ఆవగింజ)" అను గణప్ప దేవాల యములోని విగ్రహమును, గొప్పదేకాని, పైనచెప్పినదానికన్న చిన్నది. అందందు భిన్నమైనది.

5. "క్రిష్ణ దేవాలయము" జీర్ణస్థితియం దున్నది. దానిలోపల విగ్రహము లేదు. ప్రాకార గోడలుపడిపోయి పోటీలచే నిలువబడియున్నది.

6. "విఠలస్వామి దేవాలయము" వుత్తరదిక్కుగా పంపావతీ దేవాలయమునకు రెండుమైళ్ళ దూరములో తుంగభద్రా నదియొడ్డున నున్నది. ఈదేవాలయము మహమ్మదీయులు నాశన మొనరించునప్పటికి పూర్తియైనట్లులేదు. ఇందు శిల్పకళా నైపుణ్య మత్యద్భుతము. దేవుని కళ్యాణమంటప మతిసుందరమైనది. వసారామంటపములో నొక్కొక్క రాతిస్తంభము నందు పదియారు చిన్నస్తంభములు తొలచబడి యుకు కంచు విధాగునట్లు వివిధనాదములతో మ్రోగును. ముందుప్రాకారమునందు రాతిరథ మొకటి యొకేశిలయందు నిర్మింపబడి యున్నది.

(7) "జైనదేవాలయములు" జైన మతస్థులకొరకు కట్టబడినవి. విజయనగరరాజులు జైనమతస్థులనుసహితము, గౌరవము చేయుచుందురని దెలియుచున్నది.

(8) "పాలూళ దేవాలయము" యిటీవల త్రవ్వి కని పెట్టబడినది. గోడలపైన భూమి యాక్రమించిన మట్టము చక్కగా కనబడును. ఇది శివాలయము. ఇందు లింగమునకు సదా తుంభద్రానదినీరు కాలువద్వారా యభిషేకమగు నట్లేర్పాటు చేయబడియున్నది.

ఇ త ర శి థి ల ము లు .

(1) కోటప్రాకారముల గోడలు శిథిలములై నిల్చి యున్నవి. అందు రాళ్ళు అబ్దుల్ రజాకు వర్ణించిన రీతిగనే యున్నవి.

(2) "రాణిగారి యష్టకోణపు జలక్రీడా భవనము:" గచ్చుతో నష్టకోణాకారముగ రమ్యముగా కట్టబడినది. కట్టడపు మధ్యనొక సరోవరమున్నది. నాల్గువైపులనుండి సరోవరములో దిగుటకు మెట్లున్నవి. దీనికి నీరు తుంగభద్రానది నుండి కాలువలద్వార విడువబడుచుండును. జలక్రీడానంతరము యానీరు బయటకు పారుటకు కాలువలుగలవు.

(3) "రాజుగారి యాస్థానమంటపము" యెత్తైన సమముగనుండు విశాలప్రదేశము. పైకట్టడము పోయినది.

(4)"రాజదాన తులా": ఇంను రెండురాతి స్తంభములు నిల్పి దాని కడ్డముగా మరియొక రాతిదూలము వేయబడినది. గొప్పకార్యములందును, పండుగలయందును రాజుగారు తన యెత్తు బంగారును, ధనమును, నవరత్నములు దానము జేయుచుండెనట.

(5) "టంకశాల"ఇది చాల శిథిలావస్థలో నున్నది. కట్టడపు పునాదులుతప్ప వేరొండు గానరాదు.

(6) "రాజుగారి కార్యాలోచన భవనము": ఇది కడూ సొంపైనది. పాలగచ్చుతో కట్టబడినది. మేడకు పోవుటకు మెట్లున్నవి.

(7) "ఏనుగుల శాల": ఇది రాజుగారి ముదకరీంద్రము లుండు స్థలము. ఈ కట్టడము యెత్తైనది.

(8) "ఏనుగులు నీరుత్రాగు తొట్టి": ఇది యొకచోట విరిగి పడియున్నది. దాదాపు మూడడుగుల వెడల్పును, యిరువదిరెండడుగుల పొడవును, రెండున్నరడుగుల యెత్తును గలిగి యొకే రాతియందు తొల్చబడియున్నది.

(9) "నరసింహ విగ్రహము": ఇది యొక గొప్పవిగ్రహము. చెరుకుతోటల మధ్య నిల్చియున్నది.

(10) "లింగము" ఒంటిరాతిచే చేయబడినది. కడు గొప్పది.

(11) "సహగమనము సూచించురాళ్ళు": ఈ రాళ్లు పెద్దమైలు రాళ్ళంత యాకారము గలిగియున్నవి. ఈరాళ్ళపైన పురుషవిగ్రహ మొకటి, స్త్రీవిగ్రహ మొకటి, లేక రెండుండును. అనగా నొక్కొక్కప్పుడు తమ భర్తయనంతరము యిద్దరు భార్యలుకూడ సహగమన మొనర్చిరని యర్థము. ఇవి చూచుటకు కడు విషాదము కలిగించును.

12. "సూళిబీది" అనగా పణ్యాంగనలవీధి. ఇందు జీర్ణ శిథిలములు మాత్రి మున్నవి. వీధి విశాలముగా నున్నది. ఇవిగాక అబ్దుల్‌రజాకుచే వర్ణింపబడిన రాతికాలువల శిథిలము లందందు నిల్చియున్నవి. మాల్యవంతగుట్టపైనను, తుంగాభద్రానదీతీరమునను, చక్రతీర్థమనుచోటను, శ్రీరాముల వారి దేవాలయము లున్నవి.

ఇట్టి మహాక్షేత్రమును, చరిత్రాత్మకమైన స్థలమును ప్రతిమానవుడును చూచియే తీరవలయును. చరిత్ర బోధించు ప్రతి యుపాధ్యాయుడును తమబాలురను ముఖ్యముగ నిచ్చటకు దీసికొనిపోయి వింతలువిశేషములుచూపి దేశచరిత్రయం దభిరుచి కలుగ జేయవలయు.

